

KASZÁS VERONIKA

A magyarországi „alternatív szervezetek” fellépése az erdélyi menekültek ügyében 1988–1989-ben*

Az erdélyi magyar kisebbség helyzete és a Romániából érkező menekültek ügye¹ a magyarországi rendszerváltást megelőző időszak egyik olyan témája volt, melyet a magyar közvélemény szoros figyelemmel követett, és amely felszínre hozott számos, a kommunista diktatúra idején tabuként kezelt kérdéskört. Ilyen volt egyebek mellett a nemzetiségi kérdés, a határon túli magyarokhoz fűződő viszony, a szocialista blokkon belüli „szolidaritás” ügye, az emberi jogok tiszteletben tartásának és a politikai és polgári szabadságjogok gyakorlásának kérdése vagy a tömegtájékoztatás fontossága. Nem véletlen, hogy 1988–1989 folyamán Magyarországon a legtöbb társadalmi, politikai szervezet nyíltan felvállalta az erdélyi magyarság és a romániai menekültek érdekvédelmét és segítését, sőt e területen együttműködés is kialakult a különböző csoportok között. A szervezetek ilyen tevékenysége ismertségük és népszerűségük növekedéséhez is hozzájárult, sőt közvetett módon az MSZMP nemzet- és menekültpolitikájának alakítására is befolyást gyakorolt. A párt eközben ambivalensen viszonyult e kezdeményezésekhez: bár a szervezetek azzal, hogy átvállalták a szociális feladatokat egy részét, segítséget jelentettek az államnak, túlzott politikai

* Növél Béla reflexióját következő számunkban közöljük. *A szerk.*

¹ A Romániából, nagyrészt Erdélyből érkező menekültek száma 1989 tavaszán 13 000 körül mozgott, míg a hivatalosan be nem jelentettekkel együtt létszámukat 20 000 főre becsülték. (Kaszás Veronika: Diplomatic way to the 1951 Geneva Convention. *Regio*, 2008/11. 67–95. 67.)

tényerésüket az MSZMP igyekezett fékezni és ellensúlyozni. Az állam cselekvőképességét ráadásul jelentősen behatárolta, hogy egymással ellentétes bel- és külpolitikai elvárásoknak kívánt egyszerre megfelelni: a magyar közvélemény előtt, új nemzetpolitikája meghirdetésével, a határon túli magyarság iránti felelősségvállalást hangoztatta,² nyugaton – nem utolsósorban gazdasági érdekekből – az egyetemes emberi jogok és az egyenlő bánásmód elvének szószólójaként kívánt feltűnni, miközben a szocialista blokk irányában igyekezett fenntartani a „baráti, internacionalista testvériség” látszatát.

Az állam lassú reagálása arra a kihívásra, amelyet a növekvő számú erdélyi menekült jelentett, majd az a tény, hogy az 1988. augusztusi aradi pártfőtitkári találkozó nyilvánvaló kudarcra ellenére az MSZMP Politikai Bizottsága 1988. szeptember 7-i ülésén megállapította, hogy az aradi találkozó helyes volt, és „a főtitkár energikusan, megfelelő módon képviselte a magyar álláspontot”,³ a közvélemény számára világosan bizonyította: az új nemzetpolitikai retorika ellenére nem lehet tényleges változásra számítani. Maradtak tehát az „alternatív utak”.

A magyarországi „közhangulat” és az erdélyi menekültek

Az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztályának a „közhangulat alakulásáról”, egyebek mellett az üzemi dolgozóknak a közügyekről való vélekedéséről készített 1988. és 1989. évi jelentéseiben rendszeresen megjelenik a magyar–román viszony mint az embereket leginkább foglalkoztató külpolitikai kérdés. Sok bírálat fogalmazódott meg a magyar állam tehetetlenségével, nem elég határozott fellépésével kapcsolatban. A jelentések szerint „van olyan érzés is, hogy mi úgy táncolunk, ahogy

² Lásd Szűrös Mátyás rádiónyilatkozata. Kossuth Rádió, 1988. január 25. In: SZÜRÖS Máttyás: *Magyarságról, külpolitikáról*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1989. 307–332., 328–329.; SZOKAI Imre–TABAJDI Csaba: Mai politikánk és a nemzetiségi kérdés. *Magyar Nemzet*, 1988. február 13. 10–11.

³ Tizenkét hónap krónikája. In: *Magyarország politikai évkönyve 1988*. Szerk.: KURTÁN Sándor–SANDOR Péter–VASS László. R-Forma Kiadói Kft., Alföldi Nyomda, Debrecen, 1989. 425–466., 449.

a románok füttyülnek”.⁴ A közvélemény a párttól erőteljesebb nemzetközi diplomáciai fellépést várt volna. Ami a nyugati, illetve a szocialista országok magatartásának megítélését illeti, a pártjelentések szerint „sokan igen furcsának találják, hogy egyes nyugati államoktól több segítséget kapunk, mint a Varsói Szerződés testvéri szocialista államaitól”.⁵

A témával több állami megrendelésre készült közvélemény-kutatás is foglalkozott.⁶ A Magyar Közvéleménykutató Intézet 1988. évi vizsgálatai szerint a Romániából érkező menekültek befogadásával a lakosság nagy része egyetértett.⁷ Az 1988. évi kormányzati nyilatkozatok ennek ellenére inkább a lakosság félelmeit mutatják be domináns attitűdként. Gál Zoltán belügy-miniszter-helyettes, az erdélyi menekültek helyzetét rendezni hivatott Tárcaközi Bizottság⁸ elnöke 1988 áprilisában úgy fogalmazott, hogy „a csendes többség már ma sem nézi jó szemmel a román állampolgárok ügyének felkarolását, mert félti az életszínvonalát, munkahelyét, gyermekei lakáshoz jutását és egyéb társadalmi értékeit”.⁹

⁴ MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztály iratai. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNLOL) M-KS 288. f. 22. cs. 13. ó. e.

⁵ Uo.

⁶ Lásd SIK Endre: Erdélyi menekültek Magyarországon. In: *Társadalmi riport 1990*. Szerk.: ANDORKA Rudolf, KOLOSI Tamás, VUKOVICH György. TÁRKI, Budapest, 1990. 516–533.

⁷ BOKOR Ágnes–GOMBÁS Gábor–KARAJÁNNISZ Manolisz: A közvélemény 1988-ban. A Magyar Közvéleménykutató Intézet 1988-as vizsgálatai. In: *Magyarország politikai évkönyve 1988*. 597–696., 693.

⁸ Az Állami Tárcaközi Bizottságot a Minisztertanács 1988. február 25-i 3046/1988. MT. számú határozatával hozták létre az erdélyi menekültek helyzetének rendezésére. Munkájában részt vett a belügyminisztérium mellett az Igazságügyi, a Művelődési, a Külügyi-, a Pénzügy-, a Szociális és Egészségügyi Minisztérium, az MSZMP KB Külügyi Osztálya, az Állami Egyházügyi Hivatal, az Állami Bér- és Munkaügyi Hivatal, valamint a Hazafias Népfront Országos Tanácsa és a Magyar Vöröskereszt képviselője. (*Népszabadság*, 1988. március 11. 4.)

⁹ Emlékeztető a Magyarországon tartózkodó külföldi állampolgárok ügyével foglalkozó Állami Tárcaközi Bizottság 1988. április 28-i üléséről. Budapest, 1988. május 2. Állami Egyházügyi Hivatal (ÁEH) iratai. MNLOL XIX-A-21-d 156. d.

A menekültkérdés (hiánya) a hazai sajtóban

Az állam magatartását a közvélemény főleg azért bírálta, mert nem tájékoztatta kellőképpen az országot a történekről. Mind a menekültekkel kapcsolatos adatok, az őket érintő nehézségek, mind az állami intézkedések és a nemzetközi fellépés tekintetében több információt várt volna a magyar lakosság.

Az erdélyi áttelepülőket érintő újságcikkek tanulmányozásakor 1988 szeptemberétől kezdve az olvasó lényegi változást tapasztalhat. Míg 1988 nyarának végéig a párt hivatalos lapja, a *Népszabadság*, valamint a Magyar Távirati Iroda és a *Magyar Nemzet* cikkei egységesek olyan szempontból, hogy az erdélyieket változó körülményekkel „Magyarországon hosszabb ideig tartózkodó külföldi állampolgárok”, „Romániából áttelepülők”, „erdélyi áttelepültek” névvel illetik, addig szeptembertől a napilapokban egyre nagyobb teret nyer az addig kínosan került „menekült” megnevezés. Ez a megfigyelés megerősíti Bihari Mihály azon állítását, hogy a magyar sajtó és a tömegkommunikáció hangvételében 1988 végén állt be lényegi változás, így a tömegkommunikáció, nyíltabb és radikálisabb véleményeknek is teret engedve, „kezd betölteni a tágabb értelemben vett társadalmi, politikai funkcióit”.¹⁰

A menekültkérdés megkerülése annál kevésbé volt jellemző a „második nyilvánosságra”: a szamizdat kiadványok mellett a különböző nyugati rádiócsatornák – Münchenben a Szabad Európa Rádió, Londonban a BBC, Washingtonban az Amerika Hangja – magyar nyelvű adásaikban is részletesen foglalkoztak Románia emberi jogi és kisebbségpolitikájával, valamint az erdélyi menekültek ügyével. E médiumok rendszeres megszólalási lehetőséget nyújtottak az ellenzéki csoportoknak is. Érdekes jelenség volt a hivatalos magyar sajtóban, hogy a román politikával szembeni élesebb bírálatokat gyakran áttételesen, valamely nyugati sajtóorgánium cikkét idézve fogalmazták meg. Ezen nyugati írásokra hivatkozva még a „menekült” szó átvétele is megengedett volt.

¹⁰ BIHARI Mihály: Változások és változatlanságok a politikai intézményrendszerben. In: *Magyarország Politikai évkönyve 1988*. 53–60. 58.

A hivatalos magyar sajtóban az „alternatív szervezetek” kulcsfigurái nem kaptak szereplési lehetőséget. Szent-Iványi István, a Menedék Bizottság egyik alapítója a *Beszélő*ben közölt egyik írásában kifejti: „A független társadalmi kezdeményezések tagjai közül mindössze Ruttkay Levente (a Bajcsy-Zsilinszky Endre Baráti Társaság menekültbizottságának, valamint a Menedék Bizottságnak a tagja) juthatott két rövid interjú erejéig szóhoz.”¹¹ E megállapítás különösen annak fényében érdekes, hogy az 1956-os Magyar Forradalom Történetének Dokumentációs és Kutatóintézete által feltárt ÁBTL¹²-dokumentumok szerint Ruttkay 1974 óta az állambiztonsági szervek titkos megbízottja volt, aki a nyolcvanas évek második felében a radikális ellenzékkel szembeni eljárások területén tevékenykedett.¹³

Az állam és az „alternatív szervezetek” viszonya

A nyolcvanas évek folyamán, amíg a törvényi keretek nem tették lehetővé egyesületek vagy pártok alakítását,¹⁴ az ellenzéki szervezetek ún. klubokba, szövetségekbe, körökbe vagy éppen baráti társaságokba tömörültek.¹⁵ E szerveződések az állampárt eleinte az „ellenzéki”, majd a „másként gondolkodó”, később az „alternatív” szervezetek, illetve mozgalmak címkéjével illette.¹⁶ Az „alternatív gondolkodás” fogalmának bevezetésével a politikai vezetés elkerülhette, hogy vele szemben álló ellenzéknek kelljen minősítenie valamennyi új formációt. A megnevezés azt

¹¹ SZENT-IVÁNYI István: Menekültek Magyarországon – menekültek a nyilvánosságban. *Beszélő*, 24. szám. (1988/2.) In: *Beszélő Összkiadás*. 1981–1989. III. k. AB – Beszélő Kiadó, 1992. 394–396., 396.

¹² Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára.

¹³ Országos Széchényi Könyvtár, 1956-os Intézet és Oral History Archívum. www.rev.hu/89/f?p=107:17:696588369258884::NO:17:P17_PERSON_ID:13639 Megtekintve: 2013. január 10.

¹⁴ Az egyesülési jogról szóló 1989. évi II. törvényt az Országgyűlés 1989. január 10–11-én fogadta el, majd 1989. január 24-én hirdették ki.

¹⁵ ROMSICS Ignác: *Volt egyszer egy rendszerváltás*. Rubicon Könyvek, Budapest, 2003. 80.

¹⁶ Budapesti Fővárosi Levéltár (BFL). MSZMP Budapesti Bizottság, Vezető testületek és titkárok iratai, Végrehajtó Bizottság (VB) ülések jegyzőkönyvei (1957–89). XXXV. 1. a. 4. 1989. február 1.

a feltételezést tükrözte, hogy eltérő elképzeléseik ellenére ezen csoportok az alkotmányos kereteken, azaz a szocializmuson belül képzelik el működésüket. Az „ellenséges csoportok” elnevezést pedig fenntartották a nyíltan kommunizmus- és szovjetellenes, a törvényeket áthágó társadalmi kezdeményezéseknek.¹⁷

Az ellenzéki csoportokkal az MSZMP-n belül a Tudományos, Közoktatási és Kulturális Osztály (TKKO) foglalkozott: kidolgozta a velük szemben kialakítandó stratégia kereteit. A nyolcvanas években a TKKO többnyire nem a nyílt, erőszakos fellépést javasolta, hanem sokkal inkább e csoportok elszigetelésére, bomlasztására és tevékenységük akadályozására törekedett. Ehhez nyújtott segítséget a BM Állambiztonsági Szolgálatának III/III. számú csoportfőnöksége is a titkosszolgálat eszközeivel.¹⁸ Mivel az országban működő „alternatív szervezetek” 90%-a Budapesten alakult meg és ott is tevékenykedett, az MSZMP Budapesti Bizottsága is külön munkacsoportot működtetett ellenőrzésükre. Az „alternatív szervezetekről” rendszeres jelentéseket készítő szervezeti egység 1989 februárjáig az „Operatív munkacsoport”, majd a „Társadalmi kapcsolatok munkacsoportja” nevet viselte.¹⁹

Amit az „alternatív szervezetek” a romániai menekültügyben tettek, segítséget jelentett a helyzetet egyedül kezelni képtelen államnak, de túlzott térnyerésük miatt veszélyesnek is látszott. A menekültek ügyeivel foglalkozó Állami Tárcaközi Bizottság ülésein többször problémás kérdésként merült fel, hogy az átjövő erdélyiek támogatását felvállaló szervezetek vezetői között vannak, akiknek valójában nem a segélyezés, hanem a politikai érvényesülés a fontos.²⁰ Gál Zoltán belügyminiszter-helyettes, a bizottság elnöke azon az állásponton volt, hogy a Tárcaközi Bizottság vegye fel a kapcsolatot az ellenzék bizonyos köreivel, és kísérelje meg „álláspontjukat a kívánt irányba befolyá-

¹⁷ RIPP Zoltán: *Rendszerváltás Magyarországon 1987–1990*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2006. 110–111.

¹⁸ Uo. 40–42.

¹⁹ BFL MSZMP Budapesti Bizottság, Vezető testületek és titkárok iratai, Végrehajtó Bizottság (VB) ülések jegyzőkönyvei (1957–89). XXXV. 1. a. 4., 1989. február 1.

²⁰ Lásd 8. számú jegyzet.

solni”.²¹ Eközben a Tárcaközi Bizottság 1988. májusi jelentése éppen egyes csoportok politikai befolyásolási tevékenységét kifogásolja. A dokumentum arra hívja fel a figyelmet, hogy az erdélyieket segítő csoportok egy részében több ismert ellenzéki személy is tevékenykedik, és „a tényleges segítségnyújtás mellett politikánkkal ellentétes befolyásolás is tapasztalható.”²²

„Alternatív szervezetek” az erdélyi magyar kisebbség és a romániai menekültek védelmében

A romániai menekülteket alapjában kétféle módon segíthették a különböző szervezetek. Az egyik a gyakorlati segélyező munka volt, amely azonban nem merült ki az adományok gyűjtésében és elosztásában: sokan a munka- és szállásközvetítéstől kezdve a jogi kérdésekben való tájékoztatáson keresztül az orvosi ellátásig, vagy a menekültek társas és kulturális igényeinek kielégítéséig igyekeztek segíteni, ahol tudtak. Az „alternatív szervezetek”, noha tömegkommunikációs eszközeik korlátozottak voltak, a maguk módján mégis hatékonyan biztosították az információáramlást az érintettek felé. Több esetben a *Magyar Nemzet* hasábjain, a Napi Krónika apró betűs hirdetései között jelentették meg felhívásaikat az erdélyi menekültek segélyezésére vagy számoltak be munkájukról.²³

A másik, talán még összetettebb támogatási formaként az erdélyi menekültek érdekében kifejtett politikai aktivitás értékelhető, amelynek tartalmilag két nagyobb, egymástól teljesen el nem választható kérdésköre volt. Az első Románia politikájának bírálata, különös tekintettel az ország kisebbség- és emberi jogi politikájára: mélypontját Ceaușescu településrendezési programja testesítette meg.²⁴ Ennek elítélésében lényegében kon-

²¹ Uo.

²² Jelentés a Minisztertanács részére a Magyarországon tartózkodó külföldi állampolgárok ügyeivel foglalkozó Állami Tárcaközi Bizottság tevékenységéről. Budapest, 1988. május. ÁEH iratai. MNLOL XIX-A-21-d 156. d.

²³ Lásd például *Magyar Nemzet*, 1988. december 8. 6., 1988. december 12. 6., 1988. december 24. 20. és 1988. december 22. 10.

²⁴ Az 1988. április 29-én meghirdetett terv értelmében a romániai falvak számát az ezredfordulóig 13 000-ról 5000-6000-re csökkentették volna, első-

szenzus volt az állami és a társadalmi szervezetek között, még ha a kritika kinyilvánításának eszközeiben és intenzitásában jelentős eltérés volt is megfigyelhető. A másik kérdéskör, ahol az álláspontok már szélesebb skálán mozogtak, a magyar államnak Romániával valamint a romániai menekültekkel szembeni politikájára vonatkozott. A szervezetek nagyobb része a következőket követelte: tegyenek erőteljesebb diplomáciai fellépéseket, dolgozzanak ki világos eljárásmodokat a segítyezésre és a közvélemény tájékoztatására, állítsák le a menekültek visszaadását Romániának, és vegyék fel a kapcsolatot az ENSZ Menekültügyi Főhatóságával. Ami az eszközöket illeti, a leggyakoribb forma különféle nyilatkozatok, felhívások, nyílt levelek megfogalmazása volt, de vitaestek, előadások, tüntetések, figyelemfelkeltő megmozdulások szervezésére is rendszeresen sor került az erdélyi menekültek védelmében 1988–1989 folyamán.

A határon túli magyar kisebbség iránti felelősségvállalás fontossága szinte valamennyi, az 1980-as évek utolsó éveiben alakuló szervezet alapító dokumentumában, illetve alapprogramjában szerepelt. A következőkben az erdélyi menekültek ügyében különösen elkötelezett szervezeteket veszem számba.

Az 1986. május 16-án, a Hazafias Népfrent égisze alatt megalakult *Bajcsy-Zsilinszky Endre Baráti Társaság* az erdélyi menekültek megsegítésének ügyét a gyakorlatban legaktívabban felvállaló szervezetek közé tartozott. Programnyilatkozatában hangsúlyozza: „Minden magyar – éljen a világ bármely pontján – legyen nemzeti közösségünk egyenrangú tagja. Államunk és társadalmunk pedig 16 millió magyar egyetemes érdekeit képviselje, nemcsak nyilatkozataiban, hanem tetteiben is. A más országokban élő magyar kisebbségek védelmét elő kell mozdítani az állami politika eszközeivel, nemzetközi fórumokat igénybe véve.”²⁵

A szervezet céljai között szerepelt mind az áttelepülőknél nyújtott szociális jellegű segítségnyújtás, mind pedig az, hogy

sorban magyarul a községek lerombolásával. (*Népszabadság*, 1988. május 6.)

²⁵ Új politikáló szervezetek dokumentumai. In: KURTÁN Sándor–SÁNDOR Péter–VASS László (szerk.): i. m. 701.

felhívják a közvélemény figyelmét az erdélyi magyarság helyzetére, és előmozdítják a menekültek Magyarországon jelentkező jogi és egyéb gyakorlati jellegű problémájának megoldását. A Bajcsy-Zsilinszky Társaság szorosan együttműködött az Erdélyt Védő Magyarországi Független Bizottsággal és különböző egyházi segélyszolgálatokkal.²⁶

1988. január 19-én a csoport tagjai kifejezetten a román menekültek ügyével foglalkozó sajtótájékoztatót tartottak, melyről a Jogász Szakkollégium *Értesítő* című szamizdat kiadványa beszámolót közölt.²⁷ A szervezet 1988. augusztus 31-én felhívással fordult az Országgyűlés Külügyi Bizottságához, és kezdeményezéseivel a nemzetközi testületek figyelmét is igyekezett felhívni a falurombolásra. A Társaság felhívására 1988. október 10-én Szűrös Mátyás, a Külügyi Bizottság elnöke levélben válaszolt, hangsúlyozva, hogy a szervezet javaslatainak egy részét a kormány intézkedési tervei már tartalmazzák. Zétényi Zsolt ügyvezető titkár meglátása szerint szervezetük higgadtabb hangvétele lehetővé tette a partneri párbeszédet a kormányzati szervekkel, aminek köszönhetően bizonyos törekvéseik az állami cselekvésekben és nyilatkozatokban megvalósulni látszottak. Az állami szervekkel történő együttműködő magatartást ugyanakkor többen kritikával is illették.²⁸

A *Fiatal Demokraták Szövetsége* (Fidesz, megalakult 1988. március 30-án) programnyilatkozatában kitért arra, hogy a kisebbségek számára biztosítani kell a nemzetközileg elfogadott és garantált kollektív és pozitív jogokat. A szervezet követeléseai között szerepelt, hogy a magyar kormány forduljon hivatalos formában az ENSZ-hez a romániai „településfejlesztési” program leállítása érdekében. Az erdélyi menekültekkel kapcsolatosan a Fidesz a genfi menekültügyi konvencióban foglaltaknál keményebb követeléseket fogalmazott meg: „A hazánkban letelepülni vágyó romániai menekültek – nemzetiségre való tekintet nélkül

²⁶ BOSSÁNYI Katalin: *Szólampróba. Beszélgetések az alternatív mozgalmakról*. Láng Kiadó, Budapest, 1989. 18.

²⁷ MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztály iratai. MNLOL 288. f. 22/1988. 53. ó. e.

²⁸ Interjú Zétényi Zsolttal, Bajcsy-Zsilinszky Baráti Társaság. BOSSÁNYI Katalin: i. m. 20.

– kapják meg a magyar állampolgárságot! Azoknak, akik tovább akarnak menni, a kormány segítsen céljuk elérésében!”²⁹

A *Magyar Demokrata Fórum* (MDF, megalakult 1987 szeptemberében) alapdokumentumában úgy fogalmazott, hogy „a nemzet elidegeníthetetlen részének tekinti a történelmi Magyarország felosztása és a magyarság tömegeinek szétszóródása után az ország határain kívül rekedt magyar kisebbségeket.”³⁰ A mozgalom feladatai közt célul tűzi ki, hogy a mozgalom „tegyen meg mindent az ország határain kívül élő magyar nemzetiség létérdekeinek, jogvédelmének a lehető legszélesebb nyilvánosságáért, vegyen részt a megmaradásukért, önrendelkezésükért és fejlődési lehetőségeikért folytatott küzdelemben.”³¹

Az MDF-nek már az első, 1987. szeptember 27-én Lakiteleken tartott tanácskozásán foglalkoztak a határon túli magyar kisebbség ügyével. A Fórum elsődleges célként azt tűzte ki, hogy megbízható tényanyagot gyűjtsön a magyar kisebbségek életkörülményeiről, és az információkat a hazai és a külföldi érdeklődőkkel is megismertesse. A téma szakembereinek felkérése után a munkát Joó Rudolf politológus fogta össze. Az így elkészült jelentés lényegi pontjait Joó már az MDF 1988. március 6-i, a Jurta Színházban tartott vitafórumán ismertette több száz fő előtt.³² Az „Erdély-jelentés” fontos szerepet játszott az erdélyi magyarok helyzetének hazai és nemzetközi megismertetésében, ugyanis nemcsak Magyarországon jutott el sokakhoz, hanem angol változatát az MDF külföldön is terjesztette, eljuttatva a Helsinki Egyezményben részes országok kormányainak, nemzetközi szervezeteknek, egyházak és a sajtó képviselőinek.³³

²⁹ Új politizáló szervezetek dokumentumai. In: Kurtán Sándor–Sándor Péter–Vass László (szerk.): i. m. 730.

³⁰ *Lel-Tár*. Új társadalmi szervezetek katalógusa. I. Szerk.: BERCSI János–TELKES József. Pszichoteam Központ, Budapest, 1988. 47.

³¹ Új politizáló szervezetek dokumentumai. I. m. 743.

³² FÜR Lajos: Vitafórum a romániai magyarok helyzetéről. In: *Az erdélyi magyarságért. Dokumentumok, beszédek*. Szerk.: FÜR Lajos. Eötvös Kiadó, 1989. 9–10.

³³ CSURKA István: i. m. 305–306.; Az Erdély-jelentést lásd *Jelentések a határon túli magyar kisebbségekről*. Szerk: ARA-KOVÁCS Attila–DAVID György–JOÓ Rudolf–KÓSZEGI László–NAGY József–TÓTH Károly Antal–VÁSÁRHELYI Judit. Medvetánc, Budapest, 1988

Az MDF a magyar és a román kommunista párt főtítkárának aradi találkozóját követően nyilatkozatot fogalmazott meg, amelyet bár elsősorban nem a találkozó értékelésének szentelt, azzal kapcsolatos elitélő véleményét mégis egyértelművé tette: „A találkozót hamis és ideiglenes román sikernek, a magyar fél részéről pedig súlyos politikai kudarcnak tartjuk.”³⁴ A dokumentum javaslattevezettel fordult a magyar pártvezetéshez, amelyben összefoglalta, milyen tárgyalási feltételeket kellene szabnia Budapestnek a román partner irányában. A magyar kisebbségnek biztosítandó jogokon túl a nyilatkozat a menekültüggyel is foglalkozik. Az MDF fontosnak tartotta mind a kivándorlás, mind a szülőföldre való hazatérés lehetőségét:

„Az emberek szülőföldjükről menekülni csak természeti katasztrófák vagy háborúk idején szoktak. A mai Románia az évtizedek alatt elfojtó politikájával katasztrófális és háborús viszonyokat teremtett állampolgárainak. Mint ahogy a kivándorlást támogatja az Emberi Jogok Alapokmánya, ugyanúgy törvényes formákat kell biztosítani az olyan menekültek számára, kik a politikai helyzet enyhülése esetén vissza szeretnének térni szülőföldjükre.”³⁵

1989. május 19-én Mészöly Miklós elnökletével megalakult Budapesten a *Magyar Helsinki Bizottság*, mint a bécsi központú Nemzetközi Helsinki Emberi Jogi Szövetség magyar szervezete. A Bizottság alapító felhívásában kifejtette, hogy figyelemmel kívánja kísérni a Magyarországra érkező menekültek helyzetét, és célja, hogy a magyarországi letelepedés és a harmadik országba való továbbutazás jogi lehetőségei is bővüljenek. Feladatának tekintette az emberi jogok helyzetének megismerését a szomszédos országokban, különös tekintettel Romániára, ahol „a romániai magyarságot a drasztikus elnyomás fizikai létében fenyegeti”.³⁶

³⁴ A Magyar Demokrata Fórum Nyilatkozata az aradi találkozóról. MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztály iratai. MNLOL 288. f. 22/1988. 53. ö. e.

³⁵ Uo.

³⁶ A Magyar Helsinki Bizottság alapító felhívása, Budapest, 1989. május 19. *Beszélő*, 27. szám. (1989/2.), <http://beszelo.c3.hu/cikkek/a-magyar-helsinki-bizottsag-alapito-felhivasa>. Megtekintve: 2012. szeptember 5.

A *Szabad Kezdeményezések Hálózata* (SZKH, megalakult 1988. május 1-jén) nyilatkozatban tiltakozott Grósz Károly és Nicolae Ceaușescu 1988. augusztusi aradi találkozója után, összekapcsolva a nemzeti kérdést a kommunizmus kritikájával. A nyilatkozatban azon véleményüknek adtak hangot, hogy a magyar pártvezetést erősebb szálak fűzik az ideológiai alapon barát zsarnoki román rendszerhez, mint a romániai magyar kisebbséghez.³⁷ Az SZKH-ből 1988. november 13-án megalakult *Szabad Demokraták Szövetsége* (SZDSZ) alapszabálya értelmében, „rendszeres kapcsolatokra törekszik a határon túl élő magyarok csoportjaival, támogatja őket emberi és közösségi jogaik megőrzéséért vagy visszaszerzéséért folytatott harcukban”.³⁸

A *Széchenyi Casino* is bekapcsolódott az Erdély melletti demonstrációkba, és maga is szervezett a témához kapcsolódó vitáesteket. Az erdélyi menekültek megsegítése során az egyesület nem annyira a gyakorlati segítségnyújtásra (ruha, pénz, lakás biztosítása) fókuszált, hanem inkább a menekültek társadalmi beilleszkedését próbálta elősegíteni, valamint jogsegély- és tájékoztató szolgálatot szervezett nekik.³⁹ Ápolta a kapcsolatokat, és részben közös rendezvényeket is tartott más, az erdélyi menekültek ügyét felkaroló szervezetekkel, így a Szentendrei Erdélyi Körrel, a Menedék Bizottsággal, az Erdélyi Magyar Kulturális Körrel és a Bethlen Gábor Körrel.⁴⁰

Külön említést érdemelnek a magyarországi ügyvédek csoportosulásai, amelyek különböző formákban vetették be szak tudásukat és befolyásukat az erdélyiek érdekében. Ez egyrészt azt jelentette, hogy segítséget nyújtottak a menekültek mindennapos jogi nehézségeinek megoldásában, másrészt pedig a menekültüggyel járó hazai jogi problémák rendezésére is tettek konkrét szakmai javaslatokat. Az elképzeléseikről nyilatkozó jogászok körében a menekültügy nemzetközi jogi megoldása-

³⁷ RIPP ZOLTÁN: i. m. 179.

³⁸ KURTÁN Sándor–SÁNDOR Péter–VASS László (szerk.): i. m. 760.

³⁹ Interjú Debreczeni Dórával, a Széchenyi Casino tagjával. BOSSÁNYI Katalin: i. m. 234.

⁴⁰ Uo.

ként gyakran felmerült az 1951. évi genfi konvencióhoz való csatlakozás lehetősége.

Az 1988 tavaszán, a Ruttner György vezetésével megalakult *Fiatál Ügyvédek Klubja* külön munkacsoportot állított fel az erdélyi menekültek térítésmentes támogatására. Az *Ügyvédek a Menekültekért Szekcióban* 1988-ban 65 ügyvéd tevékenykedett.⁴¹ Az 1988 áprilisában megalakult *Független Jogvédő Szolgálat* célja a jogsértések feltárása és az áldozatul esettek megsegítése volt. Kiemelt figyelmet fordított az emberi jogokat sértő eljárások, az érdemi jogorvoslati lehetőséget nem biztosító intézkedések, valamint az egyes személyeket, illetve csoportokat társadalmi helyzetük, származásuk vagy gondolkodásmódjuk miatt hátrányosan érintő döntések orvoslására.⁴² Az *Országos Ügyvédi Tanács* 1988 nyarán felhívással fordult a világ ügyvédeihez. Ebben, tiltakozva a romániai falurombolási tervek ellen, felhívta a világ valamennyi ügyvédi szervezetét, hogy maguk is emeljék fel szavukat minden lehetséges fórumon az egyetemes emberi jogok védelmében, a romániai kisebbségek megsemmisítését célzó intézkedésekkel szemben. Önkéntes ügyvédek több helyen különleges ügyfélszolgálatot állítottak fel a letelepedni kívánók speciális problémáinak megoldására.⁴³ Az erdélyi menekültügyben a *Magyar Jogász Szövetség* is hallatta a hangját. A Szövetség főtitkára, Nagy László, az 1988. évi választmányi ülésen hívta fel a figyelmet a menekültek tisztázatlan jogi helyzetére. A probléma legkézenfekvőbb megoldásának a főtitkár azt látta, ha valamennyi erdélyi menekült megkapja a magyar állampolgárságot.⁴⁴

Menedék Bizottság

1988. január 28-án Ara-Kovács Attila, Donáth László, Könczöl Csaba, Lengyel Gabriella, Radnóti Sándor, Szent-Iványi István,

⁴¹ BERCSI JÁNOS–TELKES JÓZSEF (szerk.): i. m. 31.; *Magyar Nemzet*, 1988. december 9. 5.

⁴² BERCSI JÁNOS–TELKES JÓZSEF (szerk.): i. m. 34–35.

⁴³ *Magyar Nemzet*, 1988. június 17. 3.

⁴⁴ *Magyar Nemzet*, 1988. december 14. 3.

Szilágyi Sándor, Tamás Gáspár Miklós és Törzsök Erika független állampolgári kezdeményezésként megalakította a Menedék Bizottságot egy budapesti magánlakáson.⁴⁵ A szervezet különböző háttérű tagok önkéntes kezdeményezésére, *ad hoc* módon állt fel: „Az alapítók között van orvos és lelkész, mérnök és irodalomkritikus, munkás és tudományos kutató.”⁴⁶ A Romániából érkező menekültek növekvő száma ösztönözte cselekvésre őket, különösen az a januári hír, mely szerint a magyar hatóságok legalább 50 romániai menekültnek adtak kiutasító végzést.⁴⁷

A szervezet célként tűzte ki a Romániából érkező menekültek „égetően szükséges” gyakorlati megsegítését szállás- és munkaközvetítéssel, orvosi, jogi és átmeneti anyagi támogatással. Emellett fontos célként fogalmazódott meg a magyar és a külföldi közvélemény folyamatos tájékoztatása a menekültek helyzetéről, a magyar hatóságok eljárásának ellenőrzése és „további intézkedések politikai nyomás révén történő kikényszerítése”.⁴⁸

1988 márciusától a segítségnyújtás részben telefonos ügyfélszolgálat segítségével történt, ahol jogi problémák megoldásában, munka- és szálláskeresésben is segítettek, valamint regisztrálták a beérkezett felajánlásokat.⁴⁹ Egy kereskedelmi ügynökségnek köszönhetően május végére a Menedék Bizottság az Attila út 71. szám alatt irodahelyiséghez is hozzájutott, így lehetővé vált, hogy heti két délután személyesen is fogadják a menekülteket vagy éppen a segítséget felajánlókat.⁵⁰

A szervezet kiemelt figyelmet szentelt a román nemzetiségű menekülteknek, így a nyelvi akadályok leküzdésére a bizottság

⁴⁵ SZENT-IVÁNYI István: i. m. 396.; A menekültek ügye. *Beszélő*, 23. szám. (1988/1.) In: *Beszélő Összkiadás*. 1981–1989. III. k. 227. – Lengyel Gabriella elmondása szerint a szervezetben később 10–15 fő tevékenykedett igazán aktívan. (Fényi Tibor, Antalffy Mária, Rády Árpád, Danis György, Tamás Noémi, Buda Géza, Bonár Éva, Zachariás Klára, Rutthány Levente, Szilágyi Sándor és Szent-Iványi István. (Interjú Lengyel Gabriellával, a Menedék Bizottság egyik alapítójával. BOSSÁNYI KATALIN: i. m. 154.)

⁴⁶ SZENT-IVÁNYI István: I. m. (1988) 396.

⁴⁷ Interjú Lengyel Gabriellával, a Menedék Bizottság egyik alapítójával. BOSSÁNYI Katalin: i. m. 153.

⁴⁸ SZENT-IVÁNYI István: i. m. 396.

⁴⁹ Uo.

⁵⁰ BOSSÁNYI Katalin: i. m. 154.

tagjainak munkáját gyakran maguk a menekültek segítették tolmácsolással. Ebben a szemléletmódban a Menedék Bizottság különbözött más olyan társadalmi kezdeményezésektől, ahol a menekültekben elsősorban (vagy csakis) a magyar nemzethez tartozó erdélyi honfitársakat látták: „Mi nem szűkítjük le ezt az egész problémát csak Erdély vagy a romániai magyarság kérdésére. Mi ugyanúgy segíteni próbálunk a többi román vagy német nemzetiségű menekültön is. Sőt, úgy látjuk, hogy az ő helyzetük – sok okból – még nehezebb, mint a magyar menekülteké.”⁵¹

Miután a szálláshelyteremtés volt az egyik legnehezebb feladat, a Menedék Bizottság az adományokból egy négyszobás lakás bérlése mellett döntött, amelyben 1988 júliusától kezdve ingyen megszállhattak az arra rászoruló menekültek.⁵² Az, hogy 1988 novemberéig itt 19 román, egy német és hat magyar menekült szállt meg hosszabb-rövidebb időre,⁵³ szintén jól mutatja, hogy a Menedék Bizottság segítő tevékenységében elsősorban a kisebb létszámú, ugyanakkor kevesebb állami és egyházi támogatásban részesülő román nemzetiségű menekültekre fókuszált. A felajánlásoknak köszönhetően a Menedék Bizottság 1988. június 10. és november 10. között 278 000 forint adományt osztott szét.⁵⁴ Ebből 138 alkalommal összesen 112 000 forintnyi támogatást kaptak romániai magyar családok, illetve egyedülállóak, 88 alkalommal pedig összesen 58 000 forintot román és német nemzetiségűek.⁵⁵

A Menedék Bizottság felhívásokkal, közleményekkel igyekezett tájékoztatni a menekülteket, mégpedig a „második nyilvánosság” segítségével, elsősorban a *Beszélő* oldalain. Tagjaik aktívan részt vettek különböző rendezvényeken és összejöveteleken is.⁵⁶ Rögtön megalakulásuk után felhívásban vázolták fel menekültpolitikai elképzeléseiket, melyet 1988. január 30-án

⁵¹ Uo. 160–161.

⁵² Uo. 155.

⁵³ A Menedék Bizottság. *Beszélő*, 25. szám. (1988/3.) In: *Beszélő Összkiadás*. 1981–1989. III. k. 551.

⁵⁴ Uo.

⁵⁵ BERCSI JÁNOS–TELEKES JÓZSEF (szerk.): i. m. 57.

⁵⁶ Uo. 156.

a budapesti Jurta Színházban ismertettek.⁵⁷ Ebben a Menedék Bizottság felszólította a magyar kormányt, hogy hirdessen amnesztiát az illegálisan Magyarországon tartózkodó romániai menekülteknek, és adjon nekik legalább ideiglenes tartózkodási engedélyt. Következő lépésként pedig azt javasolta, hogy a kormány, „mérlegelve az ország teherbíró-képességét”, állapítson meg legalább évenként egy bevándorlási keretszámot vagy kvótát a letelepedni kívánó román állampolgároknak, beleértve az illegálisan érkezőket is. Az elképzelés több szempontból is figyelemre méltó. Egyrészt abból a feltevésből indult ki, hogy nem átmeneti jelenségről van szó, hanem a romániai menekültek csoportjaival az elkövetkező években is számolni kell. Másrészt érdekes, hogy a menekültek kezelésében a nemzetiségi alapú megkülönböztetést határozottan elvető, és inkább a román nemzetiségűek támogatására koncentráló szervezet javaslata szerint a nemzetközi, így például a nyugatnémet gyakorlattal összhangban a bevándorlások engedélyezése során „preferenciát élveznének a magyar eredetű, anyanyelvű, kultúrájú személyek”, ugyanakkor korlátozott számban másoknak is lehetővé tehetnék az áttelepülést.⁵⁸

Talán az illegális menekültek ügyének kezelésében fogalmaz meg a legkeményebb álláspontot a Menedék Bizottság, amely szerint az átjövők ügyeivel „országgyűlési ellenőrzés alatt álló, a rendőrségtől független kormányhivatalnak” kellene foglalkoznia: „mondassék ki, hogy soha senkit nem szolgáltatnak ki ezentúl Ceaușescu titkosrendőrségének”.⁵⁹

1989. január 6-án a Menedék Bizottság a Szabad Demokraták Szövetségének ügyvivői testületével közös nyilatkozatot adott ki az erdélyi menekültek ügyében. Az MTI-nek eljuttatott állásfoglalásban összefoglalták a magyar állammal szembeni elvárásaikat: Magyarország fogadjon be minden Romániából érkező menekültet, nemzetiségi hovatartozástól, úti okmány meglété-

⁵⁷ REGÉNYI Emil–TÖRZSÖK Erika: Romániai menekültek Magyarországon, 1988. In: ARA-KOVÁCS Attila és mások (szerk.): i. m. 175–185. 176.

⁵⁸ A menekültek ügye. *Beszélő*, 23. szám. (1988/1.) In: *Beszélő Összkiadás*. 1981–1989. III. k. 227.

⁵⁹ Uo.

tól vagy hiányától függetlenül, figyelmen kívül hagyva, hogy politikai vagy gazdasági indokokra hivatkozik-e a menekülő. A két szervezet elítélte a román hatóságoknak történő visszaadásokat, és szükségesnek tartotta, hogy Magyarország mondja fel az 1964. évi magyar–román egyezményt, valamint az 1986. évi határrendészeti egyezményeket, melyek jogi hivatkozási alappal szolgálhatnak a visszaadásokhoz. A KEOKH (Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hivatal) és a Tárcaközi Bizottság munkája során a „teljes nyilvánosság” fontosságát hangsúlyozták. A nyilatkozat javasolta továbbá az 1951. évi genfi konvencióhoz való csatlakozást, és azt is rögzítette, hogy enélkül a két szervezet nem támogatja menekülttáborok felállítását.⁶⁰

Magyarországi erdélyi és román szervezetek

Lengyel Gabriella, a Menedék Bizottság egyik alapítója annak a véleményének adott hangot, hogy szervezetük tájékoztató és érdekvédelmi munkájára csak addig lesz szükség, amíg az erdélyi menekültek önszerveződése meg nem kezdődik, azaz amíg saját maguk nem képesek elvégezni ezt a tevékenységet.⁶¹ De vajon miként alakíthattak maguk a Romániából átjövők saját szervezeteket, hiszen a magyar állam megtiltotta, hogy bármiféle politikai tevékenységet folytassanak, így egyebek mellett azt is, hogy egyesületet alapítsanak?⁶² Volt kiskapus megoldás: arra nem vonatkozott a tilalom, hogy valamely már létező egyesületben tagok legyenek az erdélyiek, így magyar állampolgárok együttműködésével akár „alapíttathattak” maguknak szervezetet, amelynek kereteiben aztán saját tevékenységet folytathattak.⁶³

⁶⁰ A Szabad Demokraták Szövetsége és a Menedék Bizottság állásfoglalása, 1989. január 6. MTI hírchiveum, <http://archiv1988-2005.mti.hu>, Megtekintve: 2012. november 8.

⁶¹ BOSSÁNYI Katalin: i. m. 153.

⁶² A Magyarországon tartózkodó, és hazatérni nem kívánó külföldi, elsősorban magyar nemzetiségű román állampolgárok helyzetének rendezésével kapcsolatos további tanácsai tudnivalók, feladatok. Budapest, 1988. május 10. ÁEH iratai. MNLOL XIX-A-21-d 156. d.

⁶³ Interjú Kis Bélával, az Erdélyi Magyarok Egyesületének elnökével, 2008. június.

1988 folyamán több erdélyi szervezet is alakult Magyarországon az áttelepültek összefogására. Elsőként 1988 márciusában, eredetileg egyfajta tudományos körként, megalakult az *Erdélyi Magyarok Egyesülete*, mely különböző témájú előadások köré szervezte közösségi alkalmait. Az ötletgazda Kis Béla, Erdélyből átjött biológus volt.⁶⁴ 1988 júliusában létrejött aztán az *Erdélyi Kör*, melyet az 1986 óta működő, a határon túli magyarság problémáira kiemelt figyelmet fordító Szentendrei Petőfi Hagyományőrző és Kulturális Egyesület szervezett.⁶⁵ Az Erdélyi Körnek az volt a célja, hogy elősegítse a Magyarországra menekült erdélyiek „zökkenőmentes beilleszkedését, gyökéresztésüket”, annak reményében, hogy ily módon egyúttal az önálló érdekképviselő felé is lépést tesznek. Missziójának szükségességét a következőképpen indokolta: „Az Erdélyből Magyarországra menekült honfitársaink, még akkor is, ha az anyaország határain belül nyernek menedéket, gyökerüket és szülőföldjüket vesztett emberek lettek. Az otthon, a család és barátok elvesztése által okozott sokk talán csak gyermekkorban heverhető ki. Felnőtt fejjel csupán a felejtésben lehet bízni.”⁶⁶ A Magyar Demokrata Fórummal szoros kapcsolatban álló csoport a Jurta Színházban tartott MDF-rendezvények egyik fő szervezője volt, és az 1988. június 27-i nagy Erdély-tüntetés előkészítésébe is bekapcsolódott. 1987 nyarán az erdélyi magyar menekült gyerekeknek rendezett tábort a Pilisben. Az Erdélyi Körnek mintegy 80 tagja volt, akik kéthetente szombatoként gyűltek össze az anyaegyesület szentendrei székházában. A menekültek lakásproblémáinak megoldására az egyesület egyházi és világi szervezetekkel együttműködve, a svájci református egyház segítségével lakásépítési programot is indított.⁶⁷

⁶⁴ A Magyarországon tartózkodó, és hazatérni nem kívánó külföldi, elsősorban magyar nemzetiségű román állampolgárok helyzetének rendezésével kapcsolatos további tanácsi tudnivalók, feladatok. Budapest, 1988. május 10. ÁEH iratai. MNLOL XIX-A-21-d 156. d.; Interjú Kis Bélával, 2008. június.

⁶⁵ Az egyesület elnöke ekkor Kun Csaba. BERCSI János–TELKES József (szerk.): i. m. 84.

⁶⁶ Megalakult az Erdélyi Kör. *Magyar Nemzet*, 1988. július 26. 3.

⁶⁷ BERCSI János–TELKES József (szerk.): i. m. 85.

A „*Lelkiismeret 88*” csoport, mely 1988. augusztus végén békés tüntetést szervezett a romániai falvak védelmében, szeptemberben újjászervezte az eredetileg 1947-ben létrejött *Magyar–Román Baráti Társaságot*, azzal a céllal, hogy demokratikus eszközökkel küzdjenek a két ország közötti problémák megoldásáért.⁶⁸ 1988. december 17-én „a Magyarországon élő erdélyi származású, és Erdély iránt érdeklődő állampolgárok, az Erdéllyel foglalkozó különféle kulturális szervezetek, körök és egyesületek” megalapították az Erdélyi Szövetséget. Az ideiglenes vezetőség elnöke dr. Márton János, a Hazafias Népfront alelnöke lett. Mint „független és demokratikus szervezet”, megfogalmazta céljait: az erdélyi magyarok helyzetének és történelmének a magyar társadalommal való alaposabb megismertetése, valamint az erdélyi magyarság helyzetének figyelemmel kísérése.⁶⁹ „Rövid távú”, közvetlen célként tűzte ki a szervezet annak elérését, hogy a magyar állam mondja fel a magyar–román kettős állampolgárságot szabályozó egyezményt.⁷⁰

Romania Libera csoport

A Romania Libera, azaz Szabad Románia csoport 1988. április 12-én, az Ara-Kovács Attila budapesti lakásán tartott sajtótájékoztatóján jelentette be megalakulását. A szervezet 10 tagú intézőbizottságának Cornel Rosca közgazdász volt a szóvivője. A szervezetnek Aradon, Temesváron és Nagyváradon is voltak képviselői.⁷¹ A csoport tagjai, Magyarországra menekült román ellenzékiek, már 1987 második felétől igen aktívak voltak. Egyrészt Erdélyben folytattak Ceaușescu-ellenes propagandatevékenységet röpiratok terjesztésével, másrészt pedig a

⁶⁸ Miért szervezik újjá a Magyar–Román Baráti Társaságot? *Magyar Nemzet*, 1988. szeptember 3. 4.

⁶⁹ Megalakult az Erdélyi Szövetség. *Magyar Nemzet*, 1988. december 20. 6.

⁷⁰ Erdélyi Szövetség. Közvetlen cél: mondják fel a magyar–román kettős állampolgárságról szóló egyezményt. *Magyar Nemzet*, 1988. december 29. 12. – A szervezet az 1990-as évek elejére megszüntette tevékenységét. (ROMSICS Ignác: i. m. 86.)

⁷¹ Szabad Európa Rádió (SZER) 1988. július 12-i adása. MTI h irarchívum, <http://archiv1988-2005.mti.hu>, Megtekintve: 2012. november 8.

Nyugat figyelmét igyekeztek felhívni a romániai állapotokra. A nyugati sajtón és a nyugati országok budapesti külképviseletén keresztül azt szerették volna elérni, hogy ezek az országok is gyakoroljanak nyomást Romániára. A demokratikus ellenzék támogatásával 1988 áprilisától megkezdték a *Romania Libera* szamizdat lap kiadását, mely az első ilyen román nyelvű folyóirat volt a kommunista Románia történetében.⁷² Míg a Szabad Európa magyar szerkesztősége készséggel közvetítette a lap cikkeit, a rádió román szerkesztősége mindenféle együttműködést megtagadott, arra hivatkozva, hogy a Magyarországra menekült románok minden valószínűség szerint a Securitate emberei.⁷³

A csoportnak 1989 elejére mintegy 300 tagja lett, többnyire román nemzetiségű menekültek. Helyiség hiányában gyakran a szabad ég alatt szerveztek találkozókat.⁷⁴

A Romania Libera csoport megalakulásának és tevékenységének több okból is nagy jelentősége volt. Külföldön mindenképpen felkeltette a figyelmet az addig példa nélküli jelenség, hogy egy kommunista ország ellenzéke egy másik kommunista országban tevékenykedve bírálja a hazájában fennálló politikai viszonyokat. A magyar és a román ellenzéki csoportok együttműködése pedig különösen példa értékű volt abban az időszakban, amikor Romániában minden téren érzékelhető volt a magyarokkal szembeni gyűlöletkeltés. A Romania Libera nyilatkozataiban élesen elítélte Ceaușescu nemzetiségpolitikáját és a magyar kisebbség beolvasztására tett kísérleteket. Megfogalmazása szerint „a bukaresti rezsim tudatosan szítja a két nép közötti feszültséget, tudatosan festi a falra a belső és külső magyar fenyegetés rémét, ezzel próbálja elterelni a lakos-

⁷² ARA-KOVÁCS Attila: Délibáb az utcasarkon. *Beszélő*, 1999/9.

⁷³ <http://beszelo.c3.hu/cikkek/delibab-az-utcasarkon>, Megtekintve: 2012. december 5.

⁷⁴ Uo.

⁷⁴ Büntetőeljárás két román áttelepült ellen. SZER 1989. január 20-i adása. *Világhíradó*, MTI hírachívum, <http://archiv1988-2005.mti.hu>, Megtekintve: 2012. november 16.

ság figyelmét az ország igazi bajairól.⁷⁵ A csoport fellépése ahhoz is hozzájárult, hogy a magyar közvélemény egy részének a románellenes előítéleteit árnyalja. Lengyel Gabriella a Menedék Bizottságból ezt a következőképp fogalmazta meg: „...úgy érzem, ezzel megtört a jég, sok magyar ráébredhetett arra, hogy nem minden román szolgálalkú vagy despota, hogy odaát is emberek, mégpedig szenvedő – és olykor gondolkodó – emberek élnek!”⁷⁶

Figyelemre méltóak voltak a Romania Libera aktivistáinak nyugati fellépései is. Az ottani kormányokhoz intézett felhívásaikban több alkalommal is – 1988 decemberében, illetve 1989 márciusában – a Ceaușescu elnöknek nyújtott valamennyi támogatás és hitel leállítását, valamint a Romániából exportált cikkek bojkottját kérték.⁷⁷ A szervezet azzal érvelt, hogy ezek a pénzek tartják életben a „magát a Kárpátok zsenijeként életető kondukátor” rendszerét, melyeket a legkevésbé sem támogatandó célokra fordít Bukarest: „A kölcsönbe kapott pénzetket kémszervezetére, a fegyveres erőkre, a titkosrendőrségre, pártpropagandára és esztelenül gazdaságtalan beruházásokra tétőzolja. Erőltetett kapkodással letörlesztette ugyan a külföldi adósságot, de ezzel csak az ország hosszú távú gazdasági érdekeinek okozott súlyos károkat, és a lehető legmélyebbre súlylyesztette a lakosság életszínvonalát.”⁷⁸

A Romania Libera bizottsága az EBEÉ bécsi utókonferenciájához⁷⁹ is nyílt levéllel fordult, felszólítva a demokratikus országok kormányait, ne engedjék, hogy a bécsi záródokumentum

⁷⁵ SZER 1988. július 12-i adása. MTI hírarchívum, <http://archiv1988-2005.mti.hu>, Megtekintve: 2012. november 16.

⁷⁶ BOSSÁNYI Katalin: i. m. 159.

⁷⁷ Román ellenzék. London, 1988. december 19. BBC és a Romania Libera strasbourggi nyilatkozata. SZER 1989. március 21-i adása. München, 1989. március 21. MTI hírarchívum, <http://archiv1988-2005.mti.hu>, Megtekintve: 2012. november 16.

⁷⁸ A Romania Libera strasbourggi nyilatkozata. SZER 1989. március 21-i adása. München, 1989. március 21. MTI hírarchívum, <http://archiv1988-2005.mti.hu>, Megtekintve: 2012. november 16.

⁷⁹ Az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet bécsi utótalálkozója 1986 szeptemberétől 1989 januárjáig tartott.

létrejöttét megakadályozza a román „konduktátor”, és tegyenek meg mindent a „Ceaușescu-féle népirtás” megállítására.⁸⁰

A román menekültek szervezetének tevékenységét a magyar szervezetek és közvélemény részéről némi bizalmatlanság övezte. Ahogy a – fentebb bemutatottak szerint – a Szabad Európa Rádió román munkatársai a Securitatét gyanították a szervezet hátterében, úgy ugyanez a gondolat a magyarok egy részének fejében is megfordult. A szervezet vezetői eközben az újonnan csatlakozó románok közt gyanítottak beépített embereket. Ezt a Menedék Bizottságból a Romania Libera embereivel legszorosabb kapcsolatot ápoló Ara-Kovács Attila is megerősítette, ám úgy vélte, ez még nem lehet indok az egész csoporttól való elzárkózásra.⁸¹

A Romania Libera tehát elsősorban a Menedék Bizottsággal működött együtt. A román menekültek aktivitását látva ugyanakkor a népi-nemzeti vonalhoz tartozó szervezetek egy része, így például az MDF is hangot adott a Romania Libera iránti szimpátiájának. Az 1988. augusztusi tiltakozások során levélben szólították meg a román menekültek szervezetét: „Barátaink! A Szabad Románia csoport fellépése már többször igazolt minket abban a régi meggyőződésünkben, hogy igenis vannak román demokraták. Augusztus 23-án kibocsátott felhívásuk megerősíti ezt a benyomást, ezért a felhívás követeléseire készséggel, a népeink között lassan bontakozó szolidaritás erősítésének őszinte szándékával csatlakozunk.”⁸²

⁸⁰ ÁBTL 1989. január 13. OSA (Open Society Archives) menekültügyi dokumentumgyűjteménye, <http://www.parallelarchive.org>, Megtekintve: 2012. december 11.

⁸¹ Interjú Ara-Kovács Attilával, az Ellenpontok szerkesztőjével, a Menedék Bizottság egyik alapítójával, 2008. október.

⁸² Az 1988. augusztus 23-án kelt levelet az MDF szervezői nevében Kodolányi Gyula író, Bíró Zoltán irodalomtörténész, Csoóri Sándor író, Joó Rudolf tudományos kutató, Csengey Dénes író, Für Lajos történész, Lezsák Sándor író és Kiss Gy. Csaba irodalomtörténész írta alá. (A Demokrata Fórum levele. München, 1988. augusztus 25. SZER Világhíradó. MTI hirarchívum, <http://archiv1988-2005.mti.hu>, Megtekintve: 2012. november 16.)

Társadalmi szervezetek tiltakozása a falurombolás ellen

Számos olyan társadalmi szervezet, klub vagy intézmény is működött Magyarországon, amelyek nem folytattak ugyan a fenti csoportosulásokhoz hasonló aktív segélyező és érdekvéonyesítő tevékenységet, mégis reagáltak az erdélyieket, románokat sújtó folyamatokra, és hangot adtak felháborodásuknak Románia kisebbségpolitikája, elsősorban a „falurendezési” terv meghirdetése miatt. A tiltakozás egyik legelterjedtebb formája a nyílt levelek, felhívások, tiltakozó nyilatkozatok megfogalmazása volt. Az állásfoglalások tartalmi elemeiben sok hasonlóság lelhető fel. A Külügyminisztérium 19 ilyen dokumentumot elemzett,⁸³ és azt találta, hogy azok „általában véve nem tartalmazznak túlzó megállapításokat, románellenes vagy irredenta kijelentéseket; valamennyit a tárgyyszerű és higgadt hang jellemzi, bár esetenként élnek az érzelmi hangulatkeltés eszközeivel is.”⁸⁴ Az elemzés szerint a Magyar Építőművészek Szövetségének felhívása szolgáltatta a mintát a később született nyilatkozatokhoz.⁸⁵

A dokumentumok jellemzője, hogy a magyar vezetéstől – illetve sokszor a különböző nemzetközi szervezetekben részes kormányoktól – a nemzetközi fórumokon való nyílt fellépést követelik, több esetben kissé zavaros megfogalmazásban, vagy összemosva a különböző területeken illetékes szervezetek kompetenciáit. A Magyar Írók Szövetségének Elnöksége például a következőképp kérte fel 1988. június 14-i felhívásában határozott nemzetközi fellépésre a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa elnökét és az MSZMP főtitkárát az erdélyi

⁸³ Köztük a Magyar Írószövetség, a Hazafias Népfront (HNF) Erdei Ferenc Tudománypolitikai Klubja, a HNF Országos Tanácsának Országos Honismereti Bizottsága, a Magyar Építőművészek Szövetsége, az MTI Irodalomtudományi Intézete, a KISZ BB Ifjúsági Bizottsága, a Magyar Film- és TV-művészek Szövetsége, a Pedagógusok Szakszervezete, az Országos Ügyvédi Tanács, a Magyar Történelmi Társulat, az Országos Béketanács Elnöksége és a Reflex Környezetvédő Egyesület.

⁸⁴ Magyar társadalmi szervezetek nyilatkozatai a romániai településrombolásról, 1989. január 16. Külügyminisztérium. Adminisztratív ügyiratok. ENSZ, MNLOL XIX-J-1-k/1989 139. d.

⁸⁵ Uo.

falvak védelme érdekében: „Tétlenül nem várhatjuk e vészjósoló tervek elkezdését, megvalósítását. Ezért kérjük Önt, forduljon az ENSZ Biztonsági Tanácsához, hogy a casus belli állapothoz közeledő események ne következzenek be. S egyidejűleg kérjük, hogy terjessze a Varsói Szerződés tagállamainak plénuma elé ezt a szocialista állam- és életvitelt minden ízében meghazudtoló antihumánus terv ellen való tiltakozásunkat, immár az egész magyar nép nevében, hogy a »baráti« országok közössége elejét vegye a fenyegető nemzet- és népirtásnak.”⁸⁶

A teljesség igénye nélkül, a tiltakozó szervezetek sokféleségének illusztrálására, megemlítem még azokat, amelyek valamilyen módon felemelték hangjukat, gyakran a romániai partnerszervezethez intézett nyílt levél formáját választva. Ide tartozott a Magyarok Világszövetsége, a Magyar Pedagógiai Társaság, a Fogyasztói Szövetkezetek Országos Tanácsa, a Magyar Fotóművészek Szövetsége, a Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulat, a Magyar Képzőművészek és Iparművészek Szövetsége, a magyar színházi szakma, a Magyar Tudományos Akadémia, a Szakszervezetek Országos Tanácsa, az eszperantisták, a Magyar Levéltárosok Egyesülete, a Hazafias Népfront (HNF) Erdei Ferenc Tudománypolitikai Klubja, a HNF Országos Tanácsának Országos Honismereti Bizottsága, a Magyar Építőművészek Szövetsége, az MTI Irodalomtudományi Intézete, a KISZ Budapesti Bizottságának Ifjúsági Bizottsága, a Magyar Film- és TV-művészek Szövetsége, a Pedagógusok Szakszervezete, az Országos Ügyvédi Tanács, a Magyar Történelmi Társulat, az Országos Béketanács Elnöksége, a Reflex Környezetvédő Egyesület, a Magyar Természetbarát Szövetség, valamint a 19 magyarországi egyetemet képviselő Rektori Konferencia.⁸⁷

⁸⁶ A Magyar Írók Szövetségének felhívása. In: Für Lajos (szerk.): i. m. 161–162.

⁸⁷ Társadalmi testületek, szervezetek a romániai intézkedések ellen. *Magyar Nemzet*, 1988. június 25.; Újabb tiltakozások a romániai települések felszámolása ellen. *Népszabadság*, 1988. június 18. 21.; „Népeket és nemzetiségeket nem lehet akarattuk ellen áttelepíteni.” Újabb tiltakozások az erőszakos román településpolitika miatt. *Népszabadság*, 1988. június 22. 9.; Ülést tartott a Magyarok Világszövetségének elnöksége. *Népszabadság*, 1988. június 29.

Külön figyelmet érdemelnek azok a tiltakozó levelek és nyilatkozatok, melyek mögött több csoport vagy magánszemély együttműködése állt. Az alábbiakban ezek közül emelem ki a legjelentősebb kezdeményezéseket.

1988 januárjában az ellenzék több csoportja fogalmazott meg a román népnek címzett nyílt levelet, melyben az aláírók együtttérzésüket fejezték ki Ceaușescu diktatúrájának elszenvédőivel. „Azt kívánjuk, hogy Románia népe kiharcolja azt a politikai változást, amely demokratikus viszonyokat teremt a politikai, társadalmi, gazdasági élet minden területén, beleértve a nemzetiségek kérdését” – fogalmaz a nyilatkozat, mely a kisebbségi és a többségi lét együttes szabad kibontakozásában látja a pozitív változás lehetőségét.⁸⁸

A szolidaritási nyilatkozatot 1988. január 19-én a Für Lajos lakásán tartott sajtótájékoztatón ismertette Vásárhelyi Miklós. A szervezők között volt Benda Gyula, Bodor Pál, Csoóri Sándor, Kiss Gy. Csaba, Mészöly Miklós és Szabó Miklós is.⁸⁹

Egyes magyar szervezetek – a Magyar Demokrata Fórum, a Bethlen Alapítvány, a Bajcsy-Zsilinszky Endre Baráti Társaság, a Veres Péter Baráti Társaság, a Szabó Dezső Emléktársaság és a Kultúraökológiai Munkaközösség – egyenesen Mihail Gorbacsovhoz, az SZKP főtítkárához írtak figyelemfelhívó levelet 1988 júliusában. Levelükben nemcsak a magyar, de valamennyi Romániában élő nemzeti kisebbség érdekében kérték a szovjet főtítkár fellépését.⁹⁰

8.; Az eszperantisták elítélik a romániai falurombolást. *Magyar Nemzet*, 1988. augusztus 23. 3.; Magyar és külföldi írók állásfoglalása a romániai településrendezési tervről. *Magyar Nemzet*, 1988. szeptember 17. 9.; Magyar társadalmi szervezetek nyilatkozatai a romániai településrombolásról, 1989. január 16. Külügyminisztérium. Adminisztratív ügyiratok. ENSZ, MNLOL, XIX-J-1-k/1989 139. d.; A 19 magyarországi egyetemet képviselő rektori konferencia állásfoglalása a romániai településrendezési tervvel és intézkedésekkel kapcsolatban. In: FÜR Lajos (szerk.): i. m. 165–168.

⁸⁸ Románia-dosszié. A szolidaritási nyilatkozat és aláírói. *Beszélő*, 23. szám. (1988/1.) In: *Beszélő Összkiadás*. 1981–1989. III. k. 223.

⁸⁹ Uo. 224.

⁹⁰ Magyar demokratikus szervezetek levele M. Gorbacsovhoz. In: FÜR LAJOS (szerk.): i. m. 163–164. 164.

1988. augusztus 25-én, Balatonszemesen kezdődött az a többnapos találkozó, amelyet Szárszó '88 néven a Társadalompolitikai és Honismereti Klubok Tanácsa és a Szakkollégium közösen szervezett. Napirenden szerepelt a nemzet és a nemzettudat kérdése is.⁹¹ Az aradi találkozó hírére a résztvevők augusztus 30-án táviratot fogalmaztak meg Grósz Károly pártfőtítkárnak, kifejezve a találkozóról kiadott hivatalos közlemények keltette döbbenetüket és csalódottságukat, és azt a tábor 630 résztvevője aláírta.⁹²

Végül említsük meg, hogy az 1989. március 15-i megemlékezés alkalmából készült 12 pont, amelyet 31 független szervezet fogalmazott meg, ugyancsak követelte a romániai menekültek helyzetének rendezését: „10. pont. Felelős kisebbségi és menekültpolitikát. A kormány lépjen föl a nemzetközi fórumokon a magyar kisebbségek védelmében. Szűnjék meg a rendőri szemlélet és a jogsírtalan megkülönböztetés a romániai menekültek ügyében.”⁹³

Tiltakozások a magyar menekültügyi eljárással szemben

Míg a legtöbb szervezet, intézmény a maga eszközeivel nyíltan bekapcsolódott a román falurombolási terv és Bukarest kisebbségpolitikája elleni tiltakozásba, melynek során nem került szembe a magyar pártpolitikával, addig a hazai menekültpolitikai eljárás kritikáját már kevesebben vállalták.

A hazai menekültügyet figyelemmel kíséző „alternatív szervezetek” többségénél a legnagyobb felháborodást a magyar hatóságoknak az az eljárása váltotta ki, hogy sok esetben visszaadtak menekülteket Romániának, akikre aztán kegyetlen megtorlás várt a határon túl:

„A magyar határőrség a határon átmenekülő magyarokat általában beengedi az országba, ők megkapják az ittlét legalitását

⁹¹ BÉKI Gabriella: Szárszó '88. Újra tudjunk együttgondolkodni nemzetünk jövőjéről. *Beszélő*, 25. szám. (1988/3.) In: *Beszélő Összkiadás*. 1981–1989. III. k. 633.

⁹² Uo. 634.

⁹³ Mit kíván a magyar nemzet? *Beszélő*, 26. szám. (1989/1.), <http://beszelo.c3.hu/cikkek/mit-kivan-a-magyar-nemzet>, Megtekintve: 2012. december 5.

jelentő ideiglenes tartózkodási engedélyt – kivéve a büntetett előéletűeket és az otthonukban körözött bűnözőket. De hogy a Ceaușescuékkel még most is együttműködő magyar kormányzat milyen sorsot szán például a politikai ellenállás »bűneiért« odaát közbüntényesnek minősített menekülő magyarnak, azt némi fantáziával elképzelhetjük.⁹⁴

Mivel a magyar állam elzárta a nyilvánosságtól a visszatoncolásokra vonatkozó adatokat, és keveset lehetett tudni az elbírálás szempontjairól, a közvélemény elsősorban különböző, nehezen ellenőrizhető szóbeli híresztelések alapján szerzett tudomást a határ menti eseményekről. Nyilvános információ híján az alternatív szervezetek maguk kezdtek el saját dokumentációt vezetni a menekülteken keresztül hozzájuk eljutott magyar hatósági visszaélésekről. A Menedék Bizottság, amely már első, 1988. januári nyilatkozatában megfogalmazta azt a követelést, hogy Magyarország senkit ne adjon vissza Romániának,⁹⁵ a visszaadásokról készített esetgyűjtemény egy részét a *Beszélő* oldalain megjelentette.⁹⁶

Az alternatív szervezetek saját információik alapján arra is felhívják a figyelmet, hogy a magyar hatóságok eljárásuk során egyértelműen különbséget tesznek a menekültek közt nemzetiségük alapján, és azok, akik nem magyarok, sok jóindulatra nem számíthatnak a határőrök részéről: „Hírlik, hogy a befogadás általában csak a magyar határátlépőknek jár, vagy esetleg még a szásznak, akit könnyű lesz továbbpasszolni Ausztriába, Nyugat-Németországba. A szökött románt és cigányt azonban a magyar határőr átadja román kollégáinak, akik a boldogtalant úgyszólván a szeme láttára verik félholtta, hogy utána a hírhedt romániai táborok egyikében tüntessék el, nemegyszer örökre.”⁹⁷

⁹⁴ BOGNÁR ÉVA–CSALOG ZSOLT–FÉNYI TIBOR: Nemcsak hírlik. *Beszélő*, 25. szám. (1988/3.) In: *Beszélő Összkiadás*. 1981–1989. III. k. 552.

⁹⁵ A menekültek ügye. *Beszélő*, 23. szám. (1988/1.) Uo. 227.

⁹⁶ FÉNYI TIBOR: A romániai menekültek visszaadásáról. Részletek a Menedék Bizottság dokumentációjából. *Beszélő*, 26. szám. (1989/1.), <http://beszelo.c3.hu/cikkek/a-romaniai-menekultek-visszaadasarol>, Letöltve: 2012. szeptember 5.

⁹⁷ BOGNÁR ÉVA–CSALOG ZSOLT–FÉNYI TIBOR: i. m. 552.

A Menedék Bizottság értelmezése szerint Szűrös Mátyás, amikor 1988. januári nyilatkozatában utalt az üldözöttek és a gazdasági menekültek közötti különbségtételre, burkoltan beismerte a magyar és a román nemzetiségű román állampolgárok eltérő elbírálását.⁹⁸ AZ MDF által a határ mentén szolgálatot teljesítőktől szerzett információk szintén megerősítették a faji, nemzetiségi alapon való megkülönböztetés gyakorlatát a magyar hatóságok eljárásában.⁹⁹

A Menedék Bizottság határozottan elítélte a megkülönböztetést, és azt az eljárási folyamatot is, ahogyan a menekültek befogadására való „érdemlegességet” elbírálták. Elképzeléseik szerint a megoldás az lenne, ha kiutasító határozatot csak törvényben meghatározott, világos szempontok alapján, a bíróság adhatna, mellyel szemben az érintett fellebbezési joggal élhetne: „Megengedhetetlennek tartjuk, hogy bárki faji vagy nemzeti előítéletei alapján néhány perces beszélgetés után döntsön arról, hogy ki jöhet be Magyarországra és ki nem! Követeljük, hogy az országból kiutasító határozatot csak bíróság hozhasson, és az ellen fellebbezéssel lehessen élni. Írja elő törvény, hogy mikor nem adható menedékjog. Ez csakis a magyar törvények által is súlyos bűncselekményt elkövetett körözött bűnözőkre vonatkozzon, ám őket is ügyüket kivizsgálva, törvényes kiadatási eljárás során adják ki.”¹⁰⁰

Hasonló elveket fogalmazott meg 1989. január elején az MTI-n keresztül kiadott nyilatkozatában az MDF Ideiglenes Elnöksége. Álláspontja szerint körültekintő vizsgálat nélkül senkit sem szabad Romániába visszatoloncolni, azzal együtt, hogy „a magyar nemzet természetesen nem kötelezhető ellenséges, vagy a belső rendre veszélyes elemek korlátozatlan be-

⁹⁸ A menekültek ügye. *Beszélő*, 23. szám. (1988/1.) In: *Beszélő Összkiadás*. 1981–1989. III. k. 226.

⁹⁹ Tragikus események a magyar–román határon. Javaslatok az erdélyi menekültek érdekében, 1989. január 7. OSA menekültügyi dokumentumgyűjteménye, <http://www.parallelarchive.org>, Megtekintve: 2012. december 11. *Magyar Nemzet*, 1989. január 9.

¹⁰⁰ BOGNÁR Éva–CSALOG Zsolt–FÉNYI Tibor: i. m. 554.

fogadására”.¹⁰¹ Az MDF-nyilatkozat szerzői szükségesnek ítélik, hogy a határhoz közel menekülttáborokat állítsanak fel, de a Menedék Bizottság álláspontjához hasonlóan azt az ENSZ illetékes szerveivel együttműködve tudják csak elképzelni.¹⁰²

Az alábbiakban bemutatok egy esetet, amely a magyar közvéleményben nagy port kavart. Az MDF gyulai szervezete arról számolt be, hogy a magyar–román határ mellett 18 holttestet találtak. Ennek története és hatása életszerű képet ad arról, hogy a megbízható tájékoztatás hiánya hova vezetett: az alternatív szervezetek részéről ellenőrizhetetlen csatornákon való tájékozódáshoz és információmegosztáshoz, az állam részéről pedig kínos mentegetőzésekhez. A köztudatban összekeveredtek a magyar–román határon innen és túl a menekültekkel megésett atrocitások, és a magyar állam, ezzel nem törődve, teljes mértékben elzárkózott a határ román oldalán történtekkel kapcsolatos bármiféle informálástól vagy állásfoglalástól. 1989. január 6-án az MDF gyulai szervezete levélben fordult Stadinger Istvánhoz, az Országgyűlés elnökéhez, hogy felhívja a figyelmét a magyar–román határ menti magyar hatósági eljárási gyakorlatra:

„Felháborít bennünket, hogy miután a menekültek életüket kockáztatva hazánk földjére lépnek, a belügyi hatóságok máig nem tisztázott szempontok, hatáskör és utasítások szerint szelektálva küldik vissza egy jelentős részüket, hogy a nem kétséges ítéletet (nyomorékká tevés, sok esetben agyonverés) az üldözők hajtsák végre.”¹⁰³

A levélben az MDF gyulai szervezete követeli az Országgyűléstől: „kötelezze a kormányt”, hogy Magyarország csatlakozzon az 1951. évi genfi konvencióhoz, és állítson fel az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága szempontjainak megfelelő menekülttáborokat.

¹⁰¹ Menekülttábor felállítását javasolja a Magyar Demokrata Fórum, 1989. január 3. MTI hírachívum, <http://archiv1988-2005.mti.hu>, Megtekintve: 2012. december 11.

¹⁰² Uo.

¹⁰³ Lásd 99. számú jegyzet.

Az MDF – állítólagos belügyi forrásokból származó – információi szerint a Lökösháza és Kötgyán közti 50 km-es határsávban 1988. november vége felé 18 holttestet találtak a kukoricásban, és az ott lakók híreszteléseinek következtében a békéscsabai rendőr-főkapitányság is vizsgálatot indított az ügyben. A határnál szolgálatot teljesítőktől pedig az MDF olyan hírek birtokába jutott a levél alapján, mely szerint még 1989 elején is az illegális határátlépést megkísérlők megközelítőleg felét visszaadják a magyar szervek a román hatóságoknak. Az értesülések szerint elsősorban faji, nemzetiségi alapon történik az átjövők megszürése, az MDF valószínűsítése szerint központi utasítás nyomán:

„Minden cigányt visszaadnak, azt, aki nem tud jól magyarul, vagy aki valami miatt büntetve volt Romániában. A visszaadás elbírálása igen rövid úton történik: a cigányokat például sokszor már a határőr visszakényszeríti; időnként hasonlóan jár el a románul beszélőkkel. A második visszaküldési szint a határőrség. Végül – valószínűleg leggyakrabban – a megyei rendőrkapitányság bírálja el saját hatáskörében, hogy kit küld vissza. A szervezeten, olajozottan működő visszaküldés menete arra utal, hogy nem helyi túlkapásról van szó, hanem a rendőrségnek és a határőrségnek ilyen utasítása van.”¹⁰⁴

A Belügyminisztérium január 9-én közleményben cáfolta a levélben foglalt kijelentéseket és a holttestek hírét, hangsúlyozva, hogy az állami szervek „a kormány vonatkozó politikai direktívái szerint az emberi jogok és a humánus messzemenő figyelembevételével gondoskodnak a hozzánk menekülőkről”.¹⁰⁵ A magyar állambiztonsági szervekhez más, az országhatár román oldalán történt halálesetek bejelentése is eljutott (pl. 1988. december 31-én éjjel nyolc személy lelövéséről a curtici határátkelőhelyen), ezek a nem ellenőrzött információk azonban nem kerültek nyilvánosságra.¹⁰⁶

¹⁰⁴ Uo.

¹⁰⁵ A Belügyminisztérium közleménye, 1989. január 9. MTI hírarchívum, <http://archiv1988-2005.mti.hu>, Megtekintve: 2012. december 11.

¹⁰⁶ Híresztelések a magyar–román határon lelőtt menekültekről. ÁBTL, 1989. január 20. OSA menekültügyi dokumentumgyűjteménye, <http://www.parallelarchive.org>, Megtekintve: 2012. december 11.

A halálesetekről szóló hír a magyar közvéleményt is felkavarta, és bár a párt információs jelentései alapján a többség elfogadta a hatóságok gyors válaszát, sokan továbbra is kételkedtek annak igazságtartalmában.¹⁰⁷

Az alábbiakban pozitív példaként egy olyan esetet mutatok be, ahol az „alternatív szervezeteknek” a visszatoloncolásokkal szembeni tiltakozása konkrét eredménnyel járt, megváltoztatva egy lezártnak hitt állami döntést. Vásárhelyi Miklós, Mécs Imre és Kőszeg Ferenc fellépett az ellen, hogy két, nyugat felé több alkalommal illegálisan továbbutazni szándékozó erdélyi magyar fiataalt visszaadjanak a román hatóságoknak. Az SZDSZ, az MDF, a Bajcsy-Zsilinszky Endre Baráti Társaság, valamint a Jogvédő Szolgálat nevében levelet küldtek ez ügyben Grósz Károlynak, Pozsgay Imrének, Szűrös Mátyásnak és Horváth Istvánnak. Emellett az amerikai nagykövetség egy munkatársával is konzultáltak, aki támogatta Kőszeg javaslatát, miszerint az *Amnesty International* és az *International Helsinki Federation* szervezeteket is mozgósítani kell az ügyben. Felsővezetői döntés alapján végül a két érintett menekültet visszaszállították Budapestre, ahol aztán a KEOKH vezetője foglalkozott az ügyükkel.¹⁰⁸

Ez az eljárási mód nem lehetett egyedi eset, hiszen állami dokumentumok szólnak arról, hogy a nyugat felé több alkalommal illegális határátlépést megkísérlő román állampolgárokat „büntetésképp” visszaadják Romániának.¹⁰⁹ Mégis nagy jelentősége volt annak, hogy e két erdélyi ügye a nyilvánosság elé került. Egyrészt a sajtóból a magyar közvélemény is értesült róla, másrészt pedig bebizonyosodott, hogy a közvélemény és

¹⁰⁷ Információs jelentés az 1989. január 6-tól 12-ig terjedő időszak eseményeinek visszhangjáról. MSZMP KB Társadalompolitikai Osztály, 1989. január 13. OSA menekültügyi dokumentumgyűjteménye, <http://www.parallelarchive.org>, Megtekintve: 2012. december 11.

¹⁰⁸ Vásárhelyi Miklós, Mécs Imre, Kőszeg Ferenc a romániai menekültek visszaküldésének gyakorlatáról. ÁBTL 1989. január 4. OSA menekültügyi dokumentumgyűjteménye, <http://www.parallelarchive.org>, Megtekintve: 2012. december 11.

¹⁰⁹ A magyar–román államhatáron 1988. május 15.–május 31-ig kialakult helyzetről jelentés. MNLOL 1988. június. OSA menekültügyi dokumentumgyűjteménye, <http://www.parallelarchive.org>, Megtekintve: 2012. december 7.

a társadalmi szervezetek, erőteljes véleménynyilvánításukkal, az állami vezetésre is némi nyomást tudnak gyakorolni. E két erdélyi esetben tehát megtörtént az, amire a nyilvánosság nyomása nélkül többnyire nem került sor: alaposan megvizsgálták az ügyeket, és végül nem hogy nem adták őket vissza a román hatóságoknak, de miután Svédországtól befogadó nyilatkozatot is kaptak, végül legálisan kijutottak nyugatra. Nagy László ügyvédnek, az Erdélyi Szövetség alelnökének magyarázata szerint a két fiatallal szemben folytatott magyar eljárás több szempontból is jogsértő volt. Egyrészt úgy akarták kiutasítani őket az országból, hogy a rendőrség igazgatásrendészeti eljárást indított ellenük, határozat azonban nem született ügyükben. Másrészt Magyarország a menekülteknek nem biztosította a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányában is rögzített jogorvoslat lehetőségét.¹¹⁰

Tüntetések Erdélyért és a romániai menekültekért

1988–1989-ben az alternatív szervezetek által kezdeményezett megmozdulások egyik fő célja Románia kisebbségi és emberi jogi politikája elleni tiltakozás volt. Ahogy láttuk, 1988 elejétől változás következett be az MSZMP-nek a határon túli magyarságot érintő nemzetpolitikájában, a tüntetéshez való jog azonban még mindig nem érvényesülhetett a maga teljességében. A szervezők a korábbiakhoz képest nagyobb jóindulatot tapasztalhattak az állami szervek részéről – például az 1988. június 27-i tüntetés előkészítése során –, hiszen ellenkező esetben az új nemzetpolitikai retorika teljes mértékben hitelét veszítette volna. Meg vélhetően azért is, mert a pártnak jól jött, hogy a magyar közvélemény és az ellenzék végre nem a belpolitikai problémákra, hanem egy „külső ellenségre” fókuszál.

Ennek ellenére nem egy esetben került sor erőszakos rendőri beavatkozásra a különböző békés tüntetések során. Ami a gyülekezési jog szabályozását illeti, a Belügyminisztérium

¹¹⁰ Az Erdélyi Szövetség a menekültek ügykezelésének átalakításáról, 1989. január 7. OSA menekültügyi dokumentumgyűjteménye, <http://www.parallelarchive.org>, Megtekintve: 2012. december 7.

5159/1945. számú rendelete volt érvényben, amely előírta: „Minden politikai és gazdasági jellegű nyilvános népgyűlés, felvonulás és bármilyen más politikai összejövetel a gyűlés, összejövetel helyén lévő rendőrhatalóságnak a gyűlés megkezdéséig szóban vagy írásban bejelentendő.”¹¹¹ A bejelentés azonban még messze nem jelentette azt, hogy a rendőrség valóban megadja az engedélyt. Nem egy esetben az elutasítás indoka az volt, hogy a különböző demonstrációk valójában tovább súlyosbítják a magyar–román kétoldalú kapcsolatokat és így közvetve az erdélyi magyarság helyzetét is.

Külpolitikai szempontból az ambivalens magatartás hátterében az is meghúzódott, hogy Budapestnek más képet kellett mutatnia magáról a Nyugat, mint a szocialista blokk irányába. Míg egyik oldalon a brutális rendőri intézkedések végrehajtása a Nyugat felé kialakítani igyekezett „reformország” képét, és így a gazdaságilag létfontosságú kölcsönök garanciáját veszélyeztette volna,¹¹² addig a másik oldalon a párt a szocialista szomszéddal szembeni tiltakozások állami támogatásának a látszatát is szerette volna elkerülni.

Áttekintve a romániai helyzethez, illetve a menekültügyhöz kapcsolódó tüntetéseket, 1988-ban első alkalommal február 1-jén került sor Európa több városában megmozdulásra. A kelet-európai összefogás pozitív példája volt, hogy a Charta '77 nevű csehszlovák ellenzéki mozgalom 1988 januárjában nyilvánosságra hozott felhívására február elsejét a román néppel való szolidaritás napjává tüzték ki Európában. A felhívást eredetileg Gadó György, Grawátsch Péter, Haraszi Miklós, Molnár Tamás és Tamás Gáspár Miklós fogalmazta meg.¹¹³ A kezdeményezők arra szólították fel Európa népeit, hogy február 1-jén este 10 órakor oltsák le a világítást otthonukban pár percre, a román nép szenvedésére gondolva, illetve a román követségeknél tartott demonstrációkkal fejezzék ki együttérzésüket.¹¹⁴ A felhívás

¹¹¹ Idézi: Memento Brassó! *Beszélő*, 25. szám. (1988/3.) In: *Beszélő Összkiadás*. 1981–1989. III. k. 556.

¹¹² ROMSICS Ignác: i. m. 35.

¹¹³ Románia-dosszié. A tüntetés. *Beszélő*, 23. szám. (1988/1.) In: *Beszélő Összkiadás*. 1981–1989. III. k. 229.

¹¹⁴ Uo. 228.

Budapest mellett Prágában, Varsóban és Moszkvában talált visszhangra, Nyugat-Európában inkább csak az ott élő kelet-európai emigránsokat, menekülteket készítette cselekvésre.¹¹⁵

Budapesten e megmozdulás részeként a román nagykövetség előtt került sor tüntetésre február 1-jén. Bár a szervezők a rendőrségnek előre jelezték szándékukat, a Budapesti Rendőr-Főkapitányság (BRFK) munkatársai közölték, hogy az 1961. évi bécsi egyezmény értelmében, mely szerint biztosítaniuk kell a diplomáciai képviselők védelmét, nem engedélyezhetik a demonstrációt. Kifejtették, hogy a felelőtlen fellépés negatív következményeit az erdélyi magyarok fogják saját bőrükön érezni. A szervezők ezzel szemben hangsúlyozták, hogy akciójukkal nemcsak az erdélyi magyarok, hanem Románia egész népe érdekeiért tüntetnek Európa több országában. Bukarest így nem élhet a nacionalizmus és irredentizmus szokásos vádjával. Gadó György azt is javasolta, hogy a rendőrség a sajtóban határolja el magát a tüntetéstől, ami nyilvánvalóan ellentétben állt a párt szokásos módszerével, mely igyekezett elzárni a nyilvánosságtól a hasonló kezdeményezések hírét.¹¹⁶

A *Magyar Nemzet* Napi Krónikájának apró betűs részén közölt rövid tudósítás szerint¹¹⁷ mintegy 330-an, a *Beszélő* szerint 500-an gyűltek össze a román nagykövetség épületénél, ahol Tamás Gáspár Miklós fejezte ki pár mondatban a résztvevők „testvéri rokonszenvét” a Ceaușescu diktatúrája alatt élő egész román nép, köztük a magyar kisebbség iránt, és éltette a magyar–román barátságot. Eközben a rendőrség a tüntetők mellett várakozott, csak a transzparenszel érkezőktől vették el tábláikat, miközben a román követség ablakából filmezték a jelenetet. Tamás Gáspár Miklós felszólalását követően a szervezők kérésére lassan felozlott a tömeg, erőszakos rendőri beavatkozásra nem került sor.¹¹⁸ Ennek hátterében az állhatott, hogy a magyar politikai vezetés nem akarta nyíltan megcáfolni

¹¹⁵ Uo.

¹¹⁶ Uo. 229.

¹¹⁷ *Magyar Nemzet*, 1988. február 3. 6.

¹¹⁸ Románia-dosszié. A tüntetés. *Beszélő*, 23. szám. (1988/1.) In: *Beszélő Összkiadás*. 1981–1989. III. k. 229–230.

Szűrös Mátyás néhány nappal korábbi kijelentését a határon túli magyarságért viselt felelősségvállalásról, amelyet a közvélemény jól fogadott.¹¹⁹ Ugyanakkor Románia irányában azt is demonstrálni igyekezett a rendőrség, hogy nem engedélyezi az efféle megmozdulást, és jelenléte garancia arra, hogy közbelép, ha szükséges.

A romániai falurombolás terveinek híre 1988 tavaszán még aktívabb cselekvésre készítette a romániai helyzettel, az erdélyi magyarok sorsával és a menekültekkel már addig is foglalkozó szervezeteket. Az MDF 1988. március 6-án a Jurta Színházban tanácskozást tartott az erdélyi magyarok ügyéről, s ez bizonyos szempontból már a június 27-i Erdély-tüntetés előzményének tekinthető. Bár akkor a demonstráció gondolata konkrétan nem merült fel, ott találkoztak először azok a csoportok és ellenzéki szereplők, akik aztán a nyári megmozdulásban is kulcsszerepet játszottak.¹²⁰ Május 15-én, az MDF által szervezett újabb összejövetelen már szó volt tüntetésszervezésről is, majd Bereczky Vilmos javasolta az Erdélyt Védő Magyarországi Független Bizottság rendezvényén a június 27-i dátumot és a Hősök terét mint konkrét helyszínt. A tüntetésre szólító felhívás június 6-án született meg, és aznap be is jelentették a szervezők a demonstrációt a rendőrségen.¹²¹

A megmozdulás ötletét számos csoport támogatta: a felhívást aláírók között volt az Erdélyt Védő Magyarországi Független Bizottság és a Magyar Demokrata Fórum mellett a Szabad Kezdeményezések Hálózata, a Fidesz, a TDDSZ, a Széchenyi Casino Hagyományörző és Művelődési Társaskör, a Szentendrei Petőfi Kulturális és Hagyományörző Egyesület, a Bajcsy-Zsilinszky Társaság, a Bibó István Szakkollégium, a Veres Péter Társaság, a Szabó Dezső Emléktársaság, a Forrás Kör, valamint az Erdély Művészetéért Alapítvány.¹²² Ezenkívül számos csoport vett részt – többnyire saját transzparenssekkel – a tüntetésen, mint az ügy támogatói: így tett a Menedék

¹¹⁹ Lásd 2. számú jegyzet.

¹²⁰ CSURKA István: i. m. 309.

¹²¹ RIPP Zoltán: i. m. 175.

¹²² *Magyar Nemzet*, 1988. július 2. 8.

Bizottság¹²³ és a Salom Független Magyar Zsidó Békecsoporthoz is.¹²⁴

A szervezők fő célja volt, hogy a tüntetés békésen, provokációktól mentesen folyjon le, ellenkező esetben Románia „irredenta, sovinszta” megmozdulás engedélyezésének vádjával illetné Magyarországot. Csakhogy e cél megvalósíthatósága bizonytalannak tűnt: a tüntetés előtti napokban az a hír jutott el a szervezőkhöz, hogy az eseményre határon túlról érkeznek nacionalista, irredenta hangot megütő provokátorok.¹²⁵

A demonstráció jelentősége az állam újszerű hozzáállásában is keresendő. Bár a megmozdulás és annak előkészítése állambiztonsági és rendőri kontroll alatt folyt, és a szervezőkkel a rendőrségen, a résztvevőkkel pedig a sajtón keresztül tudatták az állami elvárásokat, önmagában nagy dolog volt, hogy a rendőrség – a kezdeti fenyegető hangú üzenetek után¹²⁶ – engedélyezte a Románia politikája ellen irányuló demonstrációt. Így kerülhetett sor a legnagyobb magyarországi népi megmozdulásra 1956 óta.¹²⁷

Az engedélyezés hátterében az is állhatott, hogy a magyar vezetőség érdekében állt a június 16-i tüntetés¹²⁸ leverése körüli indulatok csillapodása. Az Erdély-tüntetés „ragyogó feszültség-levezetőnek” tűnt, és végre nem a hazai problémákra fókuszált. Igaz, az MSZMP azt is el kívánta kerülni, hogy a megmozdulás támogatójának tűnjön, ily módon kivédve a Románia és más szocialista országok esetleges vádaskodását.¹²⁹

A tüntetés előtt a sajtóban megjelentetett rendőrségi figyelmeztetés jelentősége többféleképpen is értelmezhető. Egyrészt

¹²³ Lengyel Gabriella elmondása szerint a Menedék Bizottság is az előkészítő csoportok egyike kívánt lenni, ám a szervezők végül „lefelejtették” őket a felhívásról. (BOSSÁNYI KATALIN: i. m. 159.)

¹²⁴ Uo. 202.

¹²⁵ BOSSÁNYI Katalin: i. m. 16.

¹²⁶ RIPP Zoltán: i. m. 176.

¹²⁷ CSURKA István: i. m. 309.

¹²⁸ 1988. június 16-án Nagy Imre és társai kivégzésének 30. évfordulójára emlékeztek ellenzéki szervezetek. A megmozdulásnak a rendőrség erőszakkal vetett véget.

¹²⁹ SZEKERES László: Tüntetések 1988-ban. In: KURTÁN Sándor–SÁNDOR Péter–VASS Zoltán (szerk.): i. m. 351–359. 355.

Budapest ezzel részben „levédte” magát Romániával szemben, másrészt viszont a napilapokban és a HÉT műsorában is közlé tett BRFK-figyelmeztetések „reklámfelületet” is nyújtottak a szervezőknek, a közlés egyféle toborzásként is felfogható volt.¹³⁰ A rendőrség mindenesetre felkészült a szükséges bevetésre: a BRFK az egyeztetések során arról tájékoztatta a szervezőket, hogy „tizenkétezer rendőr lesz készenlétben, és provokáció vagy rendbontás esetén »intézkedni fognak.«”¹³¹

Az előkészítés során a szervezetek között vita alakult ki azzal kapcsolatban, hogy román résztvevői is legyenek-e a megmozdulásnak. Ara-Kovács Attila és Csoóri Sándor erőteljesen kiállt a románok részvétele és saját szimbólumaik használata mellett. Csoóri javaslatára Ara-Kováccsal Horváth István belügyminisztert is felkeresték, aki biztosította a szervezőket, hogy a belügyi szervek nem fogják kiadni Bukarestnek a tüntetésen részt vevő román menekülteket, a rendőri – és vélhetően állambiztonsági – szervek csak az „esetleges kémeket és *agent provocateur*öket” kívánják kiszűrni.¹³² A tüntetésen végül Csoóri Sándorral az élen, és Ara-Kovács Attilával a menet végén, mintegy 150 román menekült vonult fel a Hősök terére. A román zászlóikra végül kis magyar zászlót tűző románok csoportját a tüntető tömeg lelkesen fogadta. Ahogyan Ara-Kovács fogalmazott: lázba hozta őket „néhány román látványa és az a tény, hogy ezek szabad emberként vállalhatják saját magukat ott, ahol a magyarok sem lehettek egyértelműen szabadok addig”.¹³³

A tüntetők tehát a Hősök terén gyülekeztek, ahol a Himnusz eléneklése után Bubik István színművész felolvasta a Csurka István által írt beszédet,¹³⁴ valamint a Románia budapesti nagykövetségének szánt memorandum szövegét. A memorandum

¹³⁰ BOSSÁNYI Katalin: i. m. 16. és In: KURTÁN Sándor–SÁNDOR Péter–VASS Zoltán (szerk.): i. m. 439.

¹³¹ SZEKERES László: i. m. Uo. 355.

¹³² Interjú Ara-Kovács Attilával, 2008. október; ARA-KOVÁCS Attila: Délibáb az utcasarkon. *Beszélő*, 1999/9. <http://beszelo.c3.hu/cikkek/delibab-az-utcasarkon>, Megtekintve: 2012. december 5.

¹³³ Uo.

¹³⁴ A beszéd teljes szövegét lehozta a *Magyar Nemzet*, 1988. július 2-i száma, valamint a tüntetésről készült *Hősök tere '88. június 27.* című kiadvány.

szerzői – Csurka István az MDF-ből, Nagy László az 1988. április 15-én alakult Erdélyt Védő Független Bizottságtól, valamint Zétényi Zsolt, a Bajcsy-Zsilinszky Endre Baráti Társaságtól – felsorolták kétoldalú és multilaterális nemzetközi egyezményeknek – a Polgári és Politikai Jogok Egyezségokmányának, az UNESCO 1960. évi egyezményének, illetve a Helsinkii Záróokmányának – azon pontjait, melyeket sértenek a román politikai intézkedések.¹³⁵ Ezt követően a tüntetők rendbontás nélkül a román nagykövetséghez vonultak, ahol azonban a követség ügyvivője nem vette át a tüntetők emlékiratát. A tömeg végül visszavonult a Hősök terére, ahol Csurka István felszólalása zárta le a rendezvényt.¹³⁶

Bár már a tüntetés másnapján megjelent MTI tudósítás hangsúlyozta, hogy a megmozdulás nem az RSZK¹³⁷ és a román nép ellen irányult, hanem az emberi jogok érvényesítését gátló és az európai kultúrát romboló politika ellen,¹³⁸ a román megtorló válaszlépések nem sokáig vártak magukra. Bukarestben már a tüntetés napján gyűlést tartottak a nemzetiségi dolgozók tanácsai, azzal a céllal, hogy „elítéljék egyes magyar körök sovinizmusát, irredentizmusát, és támogatásukról biztosítsák a román párt nemzetiségi politikáját és településrendezését.”¹³⁹ A tüntetés másnapján pedig a román külügyminiszter-helyettes, Constantin Oancea bejelentette Szűts Pál bukaresti magyar nagykövetnek, hogy azonnali hatállyal bezárják a kolozsvári magyar főkonzulátust.¹⁴⁰ Őszi István külügyminiszter-helyettes június 30-án bekérte az RSZK budapesti nagykövetségének ideiglenes ügyvivőjét, Ioan Chirát, hogy tudomására hozza: a román döntés ellentétben áll a két ország közti szerződésekkel, az európai együttműködés normáival, valamint a helsinkii

¹³⁵ *Magyar Nemzet*, 1988. július 2., 8.

¹³⁶ RIPP Zoltán: I. m. 177.

¹³⁷ Román Szocialista Köztársaság.

¹³⁸ Békés tüntetés Budapesten. A román ügyvivő nem vette át a tiltakozó emlékiratot. *Magyar Nemzet*, 1988. június 28. 4.

¹³⁹ FÖLDES György: *Magyarország, Románia és a nemzeti kérdés 1956–1989*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2007. 413.

¹⁴⁰ SZÜTS Pál: *Bukaresti napló 1985–1990*. Osiris Kiadó, Budapest, 1998. 136–139.

záróokmányban és a madridi utótalálkozó záródokumentumában foglaltakkal. A külügyi vezetés a június 27-i megmozdulásról szólva hangsúlyozta a román partnernek, hogy az „kiállt a magyar és a román nép barátságára mellett, mentes volt a nacionalista, sovíniszta megnyilvánulásoktól.”¹⁴¹

A tüntetésre adott kemény román válaszlépések „gyümölcse” viszont az volt, hogy a falurombolással szembeni tiltakozás és a két szocialista ország közötti feszültségek komoly nemzetközi visszhangot kaptak. A tudósításokból a magyar magatartás iránti szimpátia és az erdélyi falurombolás miatti aggodalom csengett ki.¹⁴² Az eseményekről még a magyar–román viszonyról addig hallgató szocialista lapok is beszámoltak. A tüntetés így végeredményben a magyar–román kapcsolatokra és a magyar külpolitika alakulására is hatással volt. Bár az erdélyi magyarok helyzete nem javult, és a Romániából érkező menekülthullám is tovább folytatódott, az éles román reakciókat követően itthon és a külvilág előtt sem lehetett tovább takargatni a két ország konfliktusát.¹⁴³

Ami a tüntetés belpolitikai hatását illeti, a megmozdulás nyilvánvalóan hozzájárult az azt rendező szervezetek, elsősorban az MDF népszerűségének növekedéséhez.¹⁴⁴ Igaz, Csurka ezzel ellentétesen érvelt. Bírálta az államot, amiért elhallgatott egy ilyen nagy horderejű eseményt, visszatolva azt „a majdnem jelentéktelenségbe”.¹⁴⁵

Csurka István¹⁴⁶ és a Bajcsy-Zsilinszky Baráti Társaság egyik alapítója, Zétényi Zsolt is hangsúlyozta annak jelentőségét, hogy a különböző független csoportok példás módon együtt tudtak működni egy ilyen nagy horderejű esemény előkészítésében és lebonyolításában, ami az állam számára is fontos üze-

¹⁴¹ Magyar állásfoglalás kolozsvári főkonzulátusunk bezárásáról. *Népszabadság*, 1988. július 1. 5.

¹⁴² A budapesti demonstráció külföldi visszhangja, Washington/London/Hamburg/Belgrád/Bécs, 1988. június 28. MTI hírchívum, <http://archiv1988-2005.mti.hu>, Megtekintve: 2013. január 5.

¹⁴³ CSURKA István: i. m. 310.

¹⁴⁴ RIPP Zoltán: i. m. 178.

¹⁴⁵ CSURKA István: i. m. 310.

¹⁴⁶ Uo.

netet hordozott: törekvéseiket már nem lehetett figyelmen kívül hagyni.¹⁴⁷

Bár a júniusi nagy Erdély-tüntetés kapcsán többnyire a szervezetek együttműködését, az egységet hangsúlyozzák a visszaemlékezések, az Erdéllyel foglalkozó csoportok közötti hangsúlybeli eltérések már a megmozdulás szervezése során is megnyilvánultak. A Menedék Bizottság számára például fontos volt, hogy a menekültkérdés ne kizárólag a határon túli magyarsághoz kapcsolódó nemzeti ügyként jelenjen meg a nyilvánosságban. Lengyel Gabriella a következőképp értékelte a júniusi tüntetést:

„Őszintén szólva, maga az egész tüntetés nekem túlzottan »pántlikás«, túlzottan magyarkodó volt. Jellemző kettősség, hogy amikor a román menekültek csoportja megjelent, és a tömeg megtapsolta őket, akadt olyan a főszervezők között, aki a címer nélküli román zászlókat erőszakkal el akarta távolítani. Szerencsére olyan is akadt közöttük, aki ezt megakadályozta.”¹⁴⁸

Azt, hogy a tüntetést és következményeinek súlyát a magyar politikai vezetés sem hagyhatta figyelmen kívül, bizonyítja, hogy az MSZMP Politikai Bizottsága a nagy Erdély-tüntetés másnapján, 1988. június 28-án összeült megvitatni a további teendőket. Fejti György beszámolóját követően a Politikai Bizottság arról hozott döntést, hogy az Országgyűlés külügyi bizottsága állásfoglalás-tervezetet terjeszt a magyar-román viszonyt érintő kérdésekről az Országgyűlés elé, melyet Szűrös Mátyás Nyers Rezsővel és Pozsgay Imrével konzultálva készít elő. További lépést azonban nem tartottak szükségesnek: „A Politikai Bizottság úgy ítéli meg, hogy a tiltakozásnak ezt a folyamatát ezzel a lépéssel le kell zárni.”¹⁴⁹ Döntés született arról is, hogy a téma kezelésével kapcsolatban „a hírközlő szervek

¹⁴⁷ Interjú Zétényi Zsolttal. BOSSÁNYI Katalin: i. m. 19.

¹⁴⁸ BOSSÁNYI Katalin: i. m. 159.

¹⁴⁹ Az MSZMP Politikai Bizottsága határozata a román nemzetiségi politika elleni budapesti tüntetéssel összefüggő kérdésekről, 1988. június 23. MNLOL 1988. június 28. OSA menekültügyi dokumentumgyűjteménye, <http://www.parallellarchiv.org>, Megtekintve: 2012. december 11.

kapjanak megfelelő eligazítást”.¹⁵⁰ A kolozsvári magyar főkonzulátus román bezáratásáról, illetve a magyar–román viszonyról kapcsolatos magyar állásfoglalásról a Politikai Bizottság fontosnak tartotta tájékoztatni a szocialista országok nagykövetségeit is.¹⁵¹

1988. július 1-jén, pár nappal a nagy Erdély-tüntetés követően a magyar Országgyűlés valóban állást foglalt a romániai településrendezési program ügyében. A kérdést Szűrös Mátvás, az Országgyűlés külügyi bizottságának elnöke vezette elő, úgy véelve, hogy a magyar–román viszonyban történt „szokatlan események” következtében „az Országgyűlésre nagy felelősség hárul, bölcsen és körültekintően kell állást foglalnia.”¹⁵² Kiemelte, hogy a román politika következtében egyre többen kényszerülnek elhagyni szülőföldjüket. A „területrendezési” programot elutasító állásfoglalás felhívja a Román Nagy Nemzetgyűlést, hogy „az emberi jogok tiszteletben tartása szellemében tegyen meg minden erőfeszítést e súlyos problémák megfelelő rendezésére”.¹⁵³ Az indítványt az Országgyűlés egy tartózkodással elfogadta.¹⁵⁴

A tiltakozások hullámai a június 27-i nagy megmozdulással még nem értek véget. Szűk két hónappal a Hősök terén tartott Erdély-tüntetés követően, 1988. augusztus 22-i kezdettel a „Lelkiismeret '88” csoport szervezett kéthetes demonstrációt, tiltakozva a romániai falurombolási terv ellen. A kezdeményezéshez számos társadalmi csoport csatlakozott, köztük a Romania Libera, amely e tüntetés keretében lépett először a nyilvánosság elé.¹⁵⁵ Az első napon fiatalokból álló csoport az

¹⁵⁰ Uo.

¹⁵¹ Uo.

¹⁵² Az Országgyűlés 27. ülése, 1988. július 1. 2156. *Országgyűlési napló*, 1985. II. k. 1987. szeptember 16.–1988. november 26. <http://www3.arcanum.hu/onap>, Megtekintve: 2012. március 5.

¹⁵³ Országgyűlési irományok, 1985. III. k. 59–74. Irományszámok 1985-70, 283. <http://www3.arcanum.hu/onap>, Megtekintve: 2012. március 5.

¹⁵⁴ A magyar Országgyűlés állásfoglalása a romániai „területrendezési programról”. *Magyar Nemzet*, 1988. július 2. 2.

¹⁵⁵ Tüntetés Budapesten 1988. augusztus 25. London, 1988. augusztus 25. BBC, Panoráma adása MTI hírchiveum, <http://archiv1988-2005.mti.hu>, Megtekintve: 2012. december 11.

RSZK budapesti nagykövetsége előtti ülősztrájkjal demonstrálta a román politikával szembeni tiltakozását.¹⁵⁶ 1988. augusztus 23-ára, a román állam ünnepnapjára a Romania Libera csoport hirdetett meg 24 órás tiltakozást a romániai diktatúrával szemben, ahol éhségstrájkjal és egy közös nyilatkozattal kívánták kifejezni szolidaritásukat „Románia szenvedő népeivel, függetlenül nemzeti hovatarozásuktól”.¹⁵⁷ A nyilatkozatot több mint hatezren írták alá.¹⁵⁸

A két hétig tartó tüntetés folyamatosságát 10-20 fős magyar és román csoportok tartották fent a Thököly út–Dózsa György út sarkán.¹⁵⁹ A demonstráció helyszínét a résztvevők a Román–Magyar Barátság Parkjának keresztelték el, ahova a posta még külföldi, rokonszenvet kifejező táviratokat is kikézbesített.¹⁶⁰ A résztvevők beszámolója szerint a jó hangulatú tüntetést csak a rendőrség megfélemlítő beavatkozásai zavarták meg időnként, valamint az a rendőrségi fenyegetés, hogy a Romania Libera csoport tagjait visszatoloncolják Romániába, ha részt vesznek a megmozduláson. Ennek ellenére a román menekültek többsége a helyszínen maradt.¹⁶¹

1988. november 15-én újabb tüntetés szerveződött nemzetközi kezdeményezésre, az 1988. február 1-jei megemlékezéshez hasonlóan. Előzménye a következő volt: 1988. augusztus 25–27. között a lengyel Szabadság és Béke Szervezet és a Szolidaritás országos jogvédő bizottsága nemzetközi konferenciát rendezett Krakkóban az emberi jogok védelméről. A rendezvényen 12

¹⁵⁶ Ülősztrájk, aláírásgyűjtés, egy napig nem esznek. Békés tüntetés a romániai falurombolás ellen. *Magyar Nemzet*, 1988. augusztus 24. 3.

¹⁵⁷ A Romania Libera csoport augusztus 23-i felhívása. *Beszélő*, 25. szám. (1988/3.) In: *Beszélő Összkiadás*. 1981–1989. III. k. 550.

¹⁵⁸ A nyilatkozat megfogalmazói: Parvu Virgil, Baján Mircea, Simon Carol, Budoiu Iulian, Tecuceanu Nicolae, Tecuceanu Mihai, Ivan Cornelia, Borce Dumitru, Chira Aurel és Costa Dorin. A Romania Libera csoport augusztus 23-i felhívása, *Beszélő*, 25. szám. (1988/3.) In: *Beszélő Összkiadás*. 1981–1989. III. k. 550.; BERCSI János–TELEKES József (szerk.): i. m. 71.

¹⁵⁹ KURTÁN Sándor–SÁNDOR Péter–VASS László (szerk.): i. m. 445.

¹⁶⁰ BOSSÁNYI Katalin: i. m. 159.

¹⁶¹ Tüntetés Budapesten, London, 1988. augusztus 25. BBC Panoráma, MTI hírarchívum, <http://archiv1988-2005.mti.hu>, Megtekintve: 2013. január 5.

tagú magyar delegáció vett részt, köztük képviseltette magát az Inconnu csoport, a TDDSZ, a Fidesz és a Menedék Bizottság is.¹⁶² Itt ismertették felhívásukat nyugat-berlini román emigránsok, melyben arra szólították fel a világ emberjogi szervezeteit, hogy figyelemfelkeltő módon emlékezzenek meg az 1987. november 15-én erőszakkal levert brassói felkelés évfordulójáról.¹⁶³

1988. november 14-én, az évfordulót megelőző napon a Magyar Demokrata Fórum nyilatkozatban ítélte el a román kormányt, támogatásáról biztosítva egyúttal az emberi és politikai jogaikért kiálló román állampolgárokat.¹⁶⁴

A felhívás szellemében magyarországi megmozdulást kezdeményezett a Menedék Bizottság és a Romania Libera csoport, amelynek felhívására további tizenöt szervezet¹⁶⁵ képviselője vett részt az esemény előkészítésében.¹⁶⁶ Az alternatív csoportosulások együttműködtek a Magyar Emberi Jogi Alapítvánnyal (HHRF) is.

A megmozdulás keretében a szervezők november 12-től több napon át az ország különböző pontjain állítottak fel tájékoztató standokat, felhíva a magyar lakosság figyelmét a romániai állapotokra és egyben a magyar vezetés hamis propagandájára. A november 15-re szervezett tüntetés ugyanis nemcsak a Románia népeivel való együttérzés demonstrálását szolgálta, hanem a magyar politikai gyakorlat elítélését is, nevezetesen hogy visszaad bizonyos romániai menekülteket a brutálisan fellépő román hatóságoknak. A megmozduláson a Romania Libera

¹⁶² Szilágyi Sándor nyilatkozata. Washington, 1988. augusztus 26. Amerika Hangja. MTI hírarchívum, <http://archiv1988-2005.mti.hu>, Megtekintve: 2013. január 5.

¹⁶³ Memento Brassó! *Beszélő*, 25. szám. (1988/3.) In: *Beszélő Összkiadás*. 1981–1989. III. k. 555.

¹⁶⁴ Tüntetés Budapesten, London, 1988. november 14., BBC Panoráma, MTI hírarchívum, <http://archiv1988-2005.mti.hu>, Megtekintve: 2013. január 5.

¹⁶⁵ A tizenöt szervezet: Bajcsy-Zsilinszky Endre Baráti Társaság, Csepeli Olvasó Munkás Klub, Erdélyt Védő Független Bizottság, Fidesz Ideiglenes Tanácsa, Inconnu Csoport, Klubtanács, Lelkiismeret '88, Ómagyar Kultúra Baráti Köre, Republikánus Kör, Salom Független Zsidó Békecsoport, Szabad Kezdeményezések Hálózata, Szentendrei Petőfi Kulturális és Hagyományörző Egyesület, Széchenyi Casino, Széchenyi Szakkollégium, TDDSZ Szabadfoglalkozású Csoport.

¹⁶⁶ Memento Brassó! i. m. 554.

egyres tagjai éppen azért nem vettek részt, mivel a KEOKH korábban már közölte velük, hogy a magyar politikával szembeni fellépés esetén kiutasítják őket az országból.¹⁶⁷ Sőt, a KEOKH már a november 15-i tüntetést megelőzően érvénytelenítette a csoport több tagjának 1989 márciusáig kiadott tartózkodási engedélyét.¹⁶⁸

A tüntetést megelőzően a szervezők az érvényben lévő belügyminisztériumi rendeletnek megfelelően bejelentették szándékaikat a rendőrségen, ám a BRFK a megmozdulást nem engedélyezte „a szabad közlekedés biztosítása valamint a rendbontás megelőzése érdekében”.¹⁶⁹

A szervezők ennek ellenére nem álltak el eredeti terveiktől. A rendőrség pedig a helyszínen kegyetlen erőszakkal lépett fel a békés tüntetőkkel szemben, akiknek létszáma a szervezők szerint ezer fő körül lehetett, és akik a román nagykövetség épületétől az eredeti útvonalat módosítva a Blaha Lujza tér felé vonultak. A *Beszélő*ben írt feljegyzés a következőképp idézi fel a rendőri brutalitást:

„Nem messze tőlem, a Rottenbiller utca felől támadtak ránk a rendőrök; akit értek, öreget, fiatalot, nőt, gyereket ütöttek-vágtak gumibotjaikkal. ...Az volt a legdöbbenetesebb, hogy nem »kötelességszerűen«, valami vélt rendbontást megakadályozandó ütöttek – közben trágárságokat üvöltöztek, természetesen tegezve –, hanem eltorzult arccal, mint a kiéheztetett véreb, akinek végre eloldozták a láncát, és most szabadon tombolhat.”¹⁷⁰

A délutáni tüntetés után az előzetes terveknek megfelelően a szervezők nagygyűlést tartottak a Jurta Színházban. Részt vettek és felszólaltak a romániai menekültek ügyében a Menedék Bizottság, a Szabad Demokraták Szövetsége, a Shalom Zsidó Békecsoporth, a Magyar Demokrata Fórum, a Fidesz, az Erdélyt

¹⁶⁷ Uo. 555.

¹⁶⁸ Helyszíni jelentés a tüntetésről. München, SZER 1988. november 15-i adása, MTI hírarchívum, <http://archiv1988-2005.mti.hu>, Megtekintve: 2013. január 5.

¹⁶⁹ Szolidaritás a romániai nemzetiségekkel. Nem engedélyezték a tüntetést. *Magyar Nemzet*, 1988. november 16. 6.

¹⁷⁰ Memento Brassó! *Beszélő* 25. szám. (1988/3.) In: *Beszélő Összkiadás*. 1981–1989. III. k. 558.

Védő Független Bizottság, a Republikánus Kör és a Független Jogvédő Szolgálat képviselői is.¹⁷¹ A résztvevők itt megfogalmazott, majd három nappal későbbi, november 18-i nyilatkozatukban már nem elsősorban a román politikára, hanem a magyar eljárásra fókuszáltak, elítélve, hogy a magyar vezetés nem teszi lehetővé a romániai népek iránti szolidaritás békés kinyilvánítását, és így „nem Románia elnyomott népeivel, hanem az elnyomókkal vállal szolidaritást, s megsegíti őket elszigeteltségükben.”¹⁷²

A november 15-i megemlékezés egy évvel később, 1989-ben is megismétlődött. Ennek is a Szabad Románia csoport volt a fő kezdeményezője, és mellette a Fidesz is önálló felhívással és kezdeményezésekkel kapcsolódott be a megmozdulásba.¹⁷³

Összegzés

1989-re egyre inkább megmutatkozott az az állami szándék, hogy valóban komolyabb lépéseket tegyenek a menekültkérdés rendezésére, és a korábbiakhoz képest a közvéleményt is nyíltabban tájékoztatták az e téren elért fejleményekről.¹⁷⁴ 1989 tavaszára Magyarország – a társadalmi szervezetek követeléseivel összhangban – az 1951. évi genfi menekültügyi konvencióhoz is csatlakozott,¹⁷⁵ így az 1989-ben szerveződő, Románia politikáját bíráló tüntetések egyre inkább Bukarest, és nem Budapest politikájára fókuszáltak.¹⁷⁶ Abban, hogy a romániai menekült-

¹⁷¹ Barátsági nagygyűlés. München, 1988. november 16. SZER Világhíradó. MTI hírachívum, <http://archiv1988-2005.mti.hu>, Megtekintve: 2013. január 5.

¹⁷² Memento Brassó! i. m. 559–560.

¹⁷³ A SZER 1989. november 14-i adása. München, MTI hírachívum, <http://archiv1988-2005.mti.hu>, Megtekintve: 2013. január 5.

¹⁷⁴ Erről lásd: Tóth Judit: Menekültügy Magyarországon. In: Uó: *Menedékjog – kérdőjelekkel*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1994. 69–85.

¹⁷⁵ A csatlakozási okiratot Magyarország 1989. március 14-én helyezte letétbe az ENSZ New York-i szervezeténél. (Kaszás Veronika: i. m. 92.)

¹⁷⁶ Ilyen volt a Romania Libera csoport 1989. március 23-ra és május 10-re szervezett tüntetése. Március 23-án Ceausescu 1965. évi hatalomátvételére emlékeztető tartottak nemzeti gyásznapot, májusban pedig az ekkorra már betiltott hagyományos román nemzeti ünnep adott alkalmat a román politikával szembeni tiltakozásra. (Tájékoztató a Romania Libera csoport által tartott tüntetésről, 1989, március 23. 15 óra. MSZMP Budapesti Bizottsága,

kérdés a magyar pártvezetésben is lassacskán központi témává vált, és az állam maga is cselekvésre szánta el magát, komoly szerepe volt a társadalmi szervezetek fentebb bemutatott figyelemfelkeltő és tájékoztató tevékenységének, nyílt szókimondásának. Az együttműködés során körvonalazódó nézetbeli ellentétek ellenére az „alternatív szervezetek” igen hatékonyan voltak képesek összefogni az erdélyi magyarság és a Romániából érkező menekültek védelmében, felkeltve a magyar és a nemzetközi közvélemény figyelmét egy addig a szocialista blokkon belül takargatni próbált, nemzetiségi, kisebbségi és emberi jogokat súlyosan sértő jelenségre.

Társadalmi Kapcsolatok Munkacsoportja, MNLOL 1989. március 23. OSA menekültügyi dokumentumgyűjteménye, <http://www.parallelarchive.org>, Megtekintve: 2012. december 11.; Mikor vált függetlenné Románia? A SZER 1989. május 11-i adása. München, MTI hírarchívum, <http://archiv1988-2005.mti.hu>, Megtekintve: 2013. január 5.)

